

Münâsebâtü'l-Kur'ân İlmî Bağlamında Merâğî ve Tefsir Metodu*

Ayhan Gür**
Fatma Çetin***

Öz

Kur'ân'ın özelliklerinden birinin de i'câz oluşuyla alakalı ortaya atılan görüşlerden birisi de nazımın ve tertibinin uyum içerisinde olması gerçeğidir. İlâhî Kitap'ın tertibindeki insicam ve tenâsübü inceleyen disiplin Tefsir ilminde Münâsebâtü'l-Kur'ân olarak isimlendirilmektedir. Bu makalede Kur'ân'ın tertibinin ve nazımın uyumu hususuna tefsirinde önemli ölçüde yer veren ve bu özelliği yeterince tanınmamış olan Ahmed Mustafa el-Merâğî'nin Tefsîru'l-Merâğî adlı eserinde yer alan münâsebet ilmine dair örnekler değerlendirilerek müellifin metodu ortaya koyulmaya gayret edilmiştir. Bu çerçevede makalede kaynak taraması ve veriler arasında mukayese metodu kullanılmak

* Bu makale, Dr. Öğr. Üyesi Fatma Çetin danışmanlığında Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı'nda devam eden "Ahmed Mustafa el-Merâğî'nin Tefsîru'l-Merâğî Adlı Eserinde Münâsebâtü'l-Kur'ân" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

** Doktora Öğrencisi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Doktora Bölümü, Köln/Almanya, gurayhan718@gmail.com, orcid.org/0000-0002-9001-6289.

*** Dr. Öğr. Üyesi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı, İstanbul/Türkiye, fctetin@fsm.edu.tr, orcid.org/0000-0003-3142-9590.

suretiyle müellifin âyet ve sûreler arasındaki münâsebet yorumları değerlendirilmiştir. Buna göre Merâğî, birçok müfessirin ortaya koyduğu münâsebet ilmiyle alakalı kaideleri tefsirinde bizatihi tatbik etmiş, âyet ve sûreler arasındaki irtibatı uygulamalı olarak göstermiştir. Tefsirinde âyetler arasındaki tertip ve insicamı ortaya koyması ve özellikle her sûrenin öncekiyle uyum ve irtibatını açıklaması onun münâsebet ilmine verdiği değeri ve bu ilimden fazlaca istifade ettiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Merâğî, Tefsîru'l-Merâğî, Münâsebâtü'l-Kur'ân, yöntem.

Marāghī and His Tafsir Method in The Context of The Science of Munāsabāt al-Qur'ân

Abstract

One of the perspectives put forward regarding the miraculous nature (*i'jāz*) of the Qur'ân is the harmony in its composition (*naẓm*) and arrangement (*tartīb*). The discipline that examines the coherence and proportionality in the arrangement of the Divine Book is referred to in the science of Tafsîr as *Munāsabāt al-Qur'ân*. This article aims to analyze the methodology of Aḥmad Muştafâ al-Marāghī, who significantly incorporated the issue of the Qur'ân's arrangement and compositional harmony into his exegesis which has not been sufficiently recognized for this feature. For this matter, examples related to the science of *munāsabah* from his work *Tafsîr al-Marāghī*. Within this framework, the study employs a literature review and comparative analysis method to assess the author's interpretations concerning the interrelations between verses and sûrahs. Accordingly, al-Marāghī not only applied the principles of *munāsabah* established by many exegetes in his tafsîr but also demonstrated the interconnections between verses and sûrahs in a practical manner. His emphasis on the arrangement and coherence between verses and, particularly, his explanations of the harmony and connection of each sûrah with the preceding one indicate his high regard for the science of *munāsabah* and his extensive utilization of it.

Keywords: Tafsîr, al-Marāghī, Tafsir al-Marāghī, Munāsabāt al-Qur'ân, commentary.

Giriş

Hz. Muhammed'e verilen en büyük mucizelerden biri olan Kur'ân-ı Kerîm'in benzersiz üslubuyla âyet ve sûreler arasındaki düzen ve insicam bulunması gibi özellikleri, nazil olduğu dönemden günümüze muhatapların dikkatlerini celbetmiş ve bu tür vasıflarıyla "Yüce kitap", insanları kendisine hayran bırakmıştır. Onun sahip olduğu bu özellikler, insanoğlunun zihninde alışık olduğu şiir ve nesirden çok farklı olmakla birlikte kapsadığı anlam genişliği ve ihtiva ettiği konular bakımından da özgün bir mahiyet arz etmektedir. İşte onun i'câz yönlerinden birini oluşturan âyet ve sûreler arası tertip hususu, İslâm âlimlerinin özel çalışma alanı olmuş ve neticede Münâsebâtü'l-Kur'ân adıyla bir ilim dalı ortaya çıkmıştır.

Her ilim dalının kendine özgü usulü ve esasları, diğer bir ifadeyle kendine has kaideleri bulunmaktadır. Bu kurallar ve esasların, ilgili ilim dalının en doğru ve pratik bir şekilde anlaşılmasında büyük öneme sahip olduğu aşikârdır. Bu minvalde Münâsebâtü'l-Kur'ân ilminin de belli bir yöntem ve bazı kaideler çerçevesinde sistematik hale geldiği söylenebilir. Zira ilimlerin geçerliliği ve bağlayıcılığında belirleyici kriterlerden birinin de sistematik ve tutarlılık olduğu söylenebilir.

Müfessirlere göre âyet ve sûreler arasındaki irtibatı bazen açık bir şekilde ortaya koymak mümkün olurken bazen de bu münâsebet tespit edilememektedir. Âlimler arasında bu ilmin herkes tarafından bilinemeyeceği, sırrına vakıf kimselerce anlaşılabilmesi yönünde görüş serdedenler de olmuştur.¹ Hatta bu sırrı herkesin taşıyamayacağı da ifade edilerek, münâsebet ilminin anlam derinliğine işaret edilmiştir.² Münâsebet ilmüne önem veren âlimlerin, bu ilim aracılığıyla âyetler ve sûreler arasındaki ahenk ve tertibin inceliklerini ortaya çıkarmak, âyet ve sûrelerin sıralanmasındaki insicamı ve bütünlüğü anlaşılır kılmak için özel bir çaba sarf ettiği görülmektedir.³ İşte bunlardan biri olan Mustafa Merâğî'nin (ö. 1952) Tefsîru'l-Merâğî adlı eseri, makalemizin ana konusunu teşkil etmekte ve münâsebet ilmüne verdiği önemle öne çıkmaktadır. Münâsebet hususuna özel önem atfeden Merâğî'nin ilgili eseriyle ilgili yapılan akademik çalışmalarda onun tefsirinin bu özelliğinin yeterli düzeyde araştırılmadığı tespit edilmiştir. İşte bu

1 Ebu Bekir Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed İbnü'l-Arabî, *Sirâcü'l-Mürîdîn fî Sebîli'd-Dîn*, thk. Dr. Abdullâh Tûrâtî, c. 4, Beyrut, Dâru't-Tahdîsi'l-Kitâbiyye, 2017, s. 144.

2 İbnü'l-Arabî, *Sirâcü'l-Mürîdîn*, c. 4, s. 144.

3 Muhammed Abdul Azim Zerkânî, *Menâhilu'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, c. 1, y.y. Matbaatü işâ el-Bâbî, t.y., s. 346-347; Mennâ' el-Kattân, *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, t.y., s. 97; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2014, s. 56; Abdurrahman Ensari, *Mürşidu'l-Veciz ilâ Ulumi'l-Kur'âni'l-Aziz*, İstanbul, Nîdâ Yayıncılık, 2016, s. 80.

durumdan hareketle münâsebet ilmi çerçevesinde müellifin tefsirindeki yöntem ve metodu değerlendirilmeye gayret edilecektir.

Makalemizin ilk bölümünde Münâsebâtü'l-Kur'ân ilmiyle alakalı genel bir portre çizildikten sonra ikinci bölümde Merâğî'nin hayatı ve tefsiriyle ilgili birtakım malumatlar zikredilecektir. Üçüncü bölümde ise müellifin Münâsebâtü'l-Kur'ân ilmi çerçevesindeki metodu incelenecektir. Böylece onun âyet ve sûreler arasında ortaya koymaya çalıştığı irtibat ve insicam, münâsebet ilminin genel kâideleri doğrultusunda birtakım örnekler verilmek suretiyle değerlendirilecektir. Ancak makalede bulunması beklenen sayfa sayısı göz önünde bulundurularak araştırmayla alakalı örnekler sınırlandırılmıştır.

1. Münâsebâtü'l-Kur'ân İlminin Genel Çerçevesi

Münâsebet kavramı sözlükte “*soy, yakınlık, akrabalık*” gibi anlamlara gelen “*neseb*”⁴ kelimesinden türetilmiş olup lügatta “*benzerlik ve yakınlık*”⁵ gibi manaları ihtivâ ederken kavram olarak “*Konuşmada birbirinin peşi sıra gelen kelime ve cümlelerin arasındaki mânâ bakımından bir bağlam, insicam ve irtibatın bulunması*” demektir.⁶ Dil ve edebiyat âlimi İbn Fâris (ö. 395/1004), münâsebet kelimesinin köküyle alakalı lügavî açıklamalar yapar. Ona göre nun, sin ve ba harflerinden oluşan nesebe kelimesi, anlam itibarıyla bir şeyin başka bir şeyle birleştirilmesini ifade eder. Birbirleri arasındaki irtibattan dolayı böyle isimlendirilmiştir. Bundan dolayı نَسَبْتُ “*Nispet ettim*”, أَنْسِبُ “*Nispet ediyorum*” ve نَسَبَ “*O falanın nesibidir*” denilir.⁷ Cürçânî (ö. 816/1413) ise ن-س-ب (sağdan sola sırasıyla nun-sin-ba) harflerinden müteşekkil النسبة (nisbet) kelimesini lügatta “*İki şey arasında bağlantı kurmak*” olarak tarif etmiştir.⁸

4 Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-Ayn*, thk. Abdulhamid Hendâvî, c. 4, Beyrut, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2003, s. 214; Ebu'l-Fadl Cemalüddin Muhammed b. Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 3. bs., c. 1, Beyrut, Dâru Sâdir, h. 1414, s. 755. Neseb kelimesi Kur'ân-ı Kerim'de de benzer anlamda kullanılmıştır. Bkz. es-Sâffât 37/158; el-Mü'minûn 23/101.

5 İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, c. 1, s. 755; Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrahim, c. 3, Mısır, el-Heyetü'l-Misriyyetü'l-Âmme, 1974, s. 371; ayrıca bkz. Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü*, 21. bs., İstanbul, M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2012, s. 129.

6 Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Abdillâh ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, c. 1, Beyrut, Dâru'l-Ma'rife, 1957, s. 36.

7 Ebu'l-Hüseyyin Ahmed b. Fâris b. Zekeriyya İbn Fâris, *Mu'cemü'l-Mekâyis fî'l-Lüga*, thk. Abdusselam Muhammed Harun, c. 5, Beyrut, Dâru'l-Fikr, 1979, s. 423.

8 Alî b. Muhammed b. Alî eş-Şerîf el-Cürçânî, *Kitâbü'l-Ta'rîfât*, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmîyye, 1983, s. 241.

Tefsir ilminde ise “âyet ve sûreler arasındaki icmâl-tafsîl, umûmîlik-husûsîlik, aklîlik-hissîlik veyahut bunlar dışındaki birtakım bağlamlar aracılığıyla ya da sebep-sonuç, illet-ma'lul, benzerlik-zıtlık gibi hususlar vasıtasıyla mânâ irtibatını ve bütünlüğünü sağlamak” olarak tarif edilmektedir.⁹ Zerkeşî (ö. 794/1392), bu ilmin çok şerefli bir ilim olduğundan ve kıyâs ilminde de kullanıldığından bahseder.¹⁰ Diğer taraftan âyetler ve sûreler arasındaki anlam irtibatını ve uyumunu inceleyen bu ilim, *münâsebet* kelimesiyle *âyet ve sûre* sözcüklerinin çoğulundan müteşekkil *Münâsebâtü'l-Âyât ve's-Suver* terkihiyle de kullanılır. Yine bu bağlamda münâsebeti ifade etmek için tenâsüb kelimesinin yanında tenâsük¹¹ kavramı da kullanılır. Tefsir ilminde münâsebet disiplini *el-Münâsebe Beyne'l-âyât, et-Tenâsüb Beyne'l-Âyât ve's-Suver, Tenâsübü'l-Ây ve's-Suver, Münâsebâtü'l-Kur'ân* gibi kavramlarla da ifade edilmektedir. Dolayısıyla âyetlerin birbiriyle olan ilişkisinin yanında arka arkaya gelen sûrelerin uyumu veyahut bir sûrenin başı ve sonu arasındaki anlam irtibatının da bu ilim kapsamında değerlendirildiği söylenebilir. Ayrıca Kur'ân metninin âyet ve sûreleriyle bir bütünlük oluşturduğu tezini esas alan *Nazmü'l-Kur'ân* konusunun *Münâsebâtü'l-Kur'ân* ilmiyle yakın irtibatının olduğu zikredilir.¹²

Ebu Bekir İbnü'l-Arabî (ö. 543/1148), âyet ve sûreler arasındaki irtibatı ortaya çıkarma fonksiyonu bulunan Münâsebâtü'l-Kur'ân disiplininin çok büyük ve özel bir ilim dalı olduğunu ifade eder.¹³ Ona göre âyetler arasında öylesine

9 Zerkeşî, *el-Burhân*, c.1, s. 35; Süyûtî, *el-İtkân*, c. 3, s. 371.

10 Zerkeşî, *el-Burhân*, c. 1, s. 35. Kaynaklarda birçok âlimin bu ilme büyük önem verdiği zikredilir. Süyûtî (ö. 911/1505), *el-İtkân fî Ulûmî'l-Kur'ân* adlı eserinde “*Münâsebet ilmi, çok şerefli bir ilimdir; ancak zorluğu nedeniyle müfessirlerin çoğu bu ilme yeterince ilgi göstermemiştir.*” şeklinde beyanda bulunmuştur. Ayrıca Fahreddin Râzî'ye göre (ö. 606/1210) Kur'ân'ın sırlarının çoğu, âyetler arasındaki tertiplerde ve münâsebette saklıdır. Bkz. Süyûtî, *el-İtkân*, c. 3, s. 369.

11 Tenâsük/تناسق kavramı sözlükte; “iki şey arasında uyum ve devamlılık sağlama, bir şeyi uygun bir şekilde nizama koyma, düzenleme, dışların belli bir sıra halinde dizilmesi, kâfiyeli bir şekilde konuşmak” gibi anlamlara gelmekte olup “نسق/Ne-Se-Ka” kökünden türemiştir. Bkz. Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. el-Herevî Ezherî, *Tezhîbü'l-Luga*, c. 7, Beyrut, Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabîyyi, 2001, s. 313; Ferâhidî, *Kitâbu'l-Ayn*, c. 4, s. 218; Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd Cevherî, *es-Sihâhu Tâcü'l-Lüga, Sihâhu'l-Arabîyye*, thk. Ahmed Abdülgafur Atâr, c. 4, Beyrut, Dâru'l-İlmî li'l-Melâyin, 1987, s. 1558; İbn Fâris, *Mu'cemü'l-Mekâyisi'l-Luğa*, c. 5, s. 420; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, c. 10, s. 353. Ayrıca İbn Manzûr, bu kelimenin bir şeyi arka arkaya yapmak manasında da kullanıldığını ifade eder ve Hz. Ömer'in *وَالْغُمْرَةُ وَالْحَجُّ وَالْبَيْتُ* (نَابِسِقُوا بَيْنَ الْحَجِّ وَالْغُمْرَةِ) “*Hac ile umreyi peş peşe yaparak ardişik hale getirin.*” dediğini nakleder. Bkz. İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, c. 10, s. 353.

12 Sedat Şensoy, “*Nazmü'l-Kur'ân*”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 32, İstanbul, TDV Yayınları, 2006, s. 464-466.

13 Zerkeşî, *el-Burhân*, c. 3, s. 36.

muazzam bir irtibat vardır ki bu özelliğiyle Kur'ân başlı başına sanki tek bir cümle gibidir.¹⁴ Bu ilmin doğuşu ve tarihî seyriyle alakalı olarak kısaca birkaç hususa değinilecek olursa ilgili disiplinin ortaya çıkış dönemini sahabe dönemine kadar geriye götürülenlerin olduğu görülmektedir. Bu âlimlerden biri olan Bikâî'nin (ö. 885/1480) yorumuna göre selef âlimlerinin önde gelenleri, Arapça'nın edebî sanatlarına ve çeşitli üsluplarına dair doğuştan gelen yetenekleri ve tefekkürün ince metotlarıyla muhakeme gücünün zarif yolları sayesinde münâsebet ilmini bilirlerdi. Onun ifadesine göre bu ilim, insanlar arasında azaldıkça anlaşılma ve zorlu hale geldi ve diğer ilimler gibi garip karşılanan bir duruma dönüştü.¹⁵ Diğer yandan Bikâî, Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm'a (ö. 224/838) ait Kitâbu Fezâilü'l-Kur'ân adlı eserden rivâyette bulunarak münâsebet ilminin sahabe tarafından bilindiğine dair delil getirmektedir.¹⁶

Ulûmu'l-Kur'ân ilmiyle alakalı yazılan bazı esere müracaat edildiğinde Münâsebâtü'l-Kur'ân disiplinine dair müstakil çalışmaların en erken hicrî IV. yüzyıldan itibaren telif edildiği yönünde birtakım görüşlerin varlığından bahsedilebilir.¹⁷ Ancak ilgili kaynaklarda ifade edildiğine göre münâsebet ilminin tefsirlerde somut bir şekilde yer almasıyla alakalı kesin bilgiler olmamakla birlikte ilk olarak Şâfi mezhebine mensup ve aynı zamanda muhaddis olan İbn Ziyâd en-Nîsâbü'rî (ö. 324/936) tarafından net bir biçimde ele alındığı görülmektedir. Nitekim Zerkeşî'nin naklettiğine göre en-Nîsâbü'rî, şeriat ve edebiyat ilimlerinde derin bir bilgi birikimine sahipti. Kürsüde otururken kendisine bir âyet okunduğunda, “*Bu âyet neden bu âyetin yanına yerleştirilmiştir? Bu sûre neden bu sûrenin yanına yerleştirilmiştir?*” diye sorardı. Ayrıca Bağdat âlimlerini, münâsebet ilmini bilmemeleri nedeniyle eleştirirdi.¹⁸

14 Zerkeşî, *el-Burhân*, c. 3, s. 36; Süyûtî, *el-İtkân*, c. 3, s. 369.

15 İbrahim b. Ömer b. Hasani'r-Ribât b. Ali b. Ebî Bekir Bikâî, *Mesâidü'n-Nazar li'l-İşrâfi alâ Makâsîdüs-Suver*, c. 1, Riyad, Mektebetü'l-Maârif, 1987, s. 153.

16 Bikâî, *Mesâidü'n-Nazar*, c. 1, s. 154. Bikâî'nin naklettiğine göre el-Kâsım b. Sellâm ilgili kitabında haddesena lafzını kullanarak “*Bize Muaz Avf'tan, (Avf) Abdullah b. Müslim b. Yesar'dan, (o da) babasından nakletti ki, babası şöyle demiş: “Allah hakkında bir şey anlatırken dur ve (âyetin) öncekiyle sonrakine bak.”* şeklinde bu hususla alakalı seleften görüş aktarmıştır. Yine Bikâî'nin naklettiği bir başka rivâyete göre İbn Mes'ûd (r.a.) “*Biriniz arkadaşına şu ve şu âyeti nasıl okuduğumu sormadan önce o âyetin öncesine baksın.*” demiştir. Bikâî'nin yorumuna göre İbn Mes'ûd (r.a.) bu sözlerle âyetin ihtiva ettiği mânâyı doğru anlama ve münâsebetin gerektirdiği bağlamı idrak etme hususunda kendisinden önceki âyetin anlamının yol gösterdiğini kastetmiştir. Bu hususla alakalı başka rivâyetler için bkz. Bikâî, *Mesâidü'n-Nazar*, c. 1, s. 154-156.

17 Zerkeşî, *el-Burhân*, c. 1, s. 36; Süyûtî, *el-İtkân*, c. 3, s. 369.

18 Zerkeşî, *el-Burhân*, c. 1, s. 36; Süyûtî, *el-İtkân*, c. 3, s. 369-370.

Süyûtî'nin (ö. 911/1505) ifadelerine göre İbn Ziyâd en-Nîsâbü'rî'den yaklaşık iki asır sonra yaşamış olan müfessir Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, münâsebet konusunda bir eser telif etme niyetindeyken halkın tepki göstermesi neticesinde çalışmasını yarıda bırakarak tenâsüb ilminin âkıbetini Allah'a havale etmiştir.¹⁹ Ulûmü'l-Kur'ân sahasında önemli eserler telif etmiş olan Zerkeşî ve Süyûtî, münâsebet ilmiyle alakalı ilk görüş bildiren kişinin İbn Ziyâd en-Nîsâbü'rî olduğu yönünde kanaat bildirmiş olsalar da en-Nîsâbü'rî'nin çağdaşı olan er-Rummânî'nin (ö.384/994) de bu konuyla alakalı yorumlarının bulunduğunu söylemek mümkün görünmektedir.²⁰

İbn Ziyâd en-Nîsâbü'rî, münâsebet ilmiyle ilgili serdettiği iddia edilen görüşleri günümüze ulaşmamış olsa da ondan daha önce yaşamış olan Mukâtil b. Süleymân'ın (ö. 150/767) tefsirinde bu ilmin izlerinin aranmaya başlandığı görülmektedir.²¹ Bu durumun münâsebet ilminin tarihî seyri konusunda genel

19 Süyûtî, *el-İtkân*, c. 3, s. 369. İzzeddin İbn Abdüsselâm (ö.660/1262) bu hususla alakalı şöyle der: “Münâsebet ilmi güzel bir ilimdir. Ancak sözün güzel bir şekilde irtibatlı olması için, onun birbirleriyle ilişkili ve bütünlük teşkil eden bir konu üzerine olması şarttır. Eğer farklı sebeplere dayalı olarak gerçekleşmişse, bu durumda birinin diğeriyle irtibatlı olması şart değildir. Bunu yapmaya çalışan kimse, ancak zayıf bir irtibatla başarabilir ki, bu da güzel bir sözden, hele ki en güzel sözden sakınılması gereken bir durumdur. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm, yirmi küsur yıl içinde farklı hükümler ve farklı sebeplerle indirilmiştir. Böyle bir durumda Kur'ân'ın bazı kısımlarını diğerleriyle aynı bağlamda değerlendirmek mümkün değildir.” Bkz. Zerkeşî, *el-Burhân*, c. 1, s. 36-37; Süyûtî, *el-İtkân*, c. 3, s. 370. Bu konudaki farklı görüşler için bkz. Ali Galip Gezgin, “Âyetler ve Sûreler Arasındaki Tenâsüb” ile “Sûrelerin Tertibinin Tevkîfliliği'nin Kur'ân Metin İçi Bağlam'ı Açısından Önemi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, yıl 18, sayı 30, s. 18-21; Sabri Demirci, “Kur'ân Âyetleri ve Sûreleri Arasındaki Tenâsüb (Fahrüddin Razi'nin Tefsiri Mefatihü'l-Gayb Örneği)”, *EKEV Akademi Dergisi*, yıl 15, sayı 62, s. 152-153; Omar M. O. Abulail, “İbn Âşur'un et-Tahrir ve't-Tenvir'inde Münâsebet İlmi”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2021, s. 55-61.

20 Ebû'l-Hasen Ali b. İsâ b. Ali er-Rummânî el-Bağdadî er-Rummânî, “en-Nüketü fi İ'câzi'l-Kur'ân”, *Selâsü Resâil fi İ'câzi'l-Kur'ân* (içinde), thk. Muhammed Halefullah, vd., Mısır, Dâru'l-Maârif, 1976, s. 96-97. Aynı dönemde münâsebeti dair sayılabilecek başka yorumlar için bkz. Ebû Süleyman Muhammed b. Muhammed b. İbrahim el-Hattâbî, “Beyânü İ'câzi'l-Kur'ân”, *Selâsü Resâil fi İ'câzi'l-Kur'ân* (içinde), thk. Muhammed Halefullah, vd., 3. bs., Mısır, Dâru'l-Maârif, 1976, s. 27; Ebû Bekir Muhammed İbnü't-Tayyib el-Bâkillânî, *İ'câzî'l-Kur'ân*, thk. Seyyid Ahmed Sakar, Mısır, Dâru'l-Maârif, 1997, s. 190; Mehmet Faik Yılmaz, “Münâsebâtü'l-Âyât ve's-Süver”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, cilt 31, Ankara, TDV Yayınları, 2020, s. 568-570.

21 Bu konu bağlamında münâsebet ilminin ortaya çıkış tarihiyle alakalı çalışma için bkz. Ersin Kabakçı, “Âyetler Arası Münâsebet Meselesinin Tefsirlere Yansımalarının Tarihi Kökenine Yönelik Bir Sorgulama: Tefsîru Mukâtil Örneği”, *Tefsir Araştırmaları Dergisi*, c. 4, sayı 2, 2020,

kabulden farklı bir yaklaşımı ortaya koyduğu söylenebilir. Münâsebet ilminin tarihsel gelişimiyle alakalı genel kabullere göre İbn Ziyâd en-Nîsâbûrî den sonra bu hususa eserinde yer veren ilk kişinin el-Keşşâf adlı tefsiriyle Zemahşerî (ö. 538/1144) olduğu zikredilir. Âyetler ve sûreler arasındaki irtibata yönelik görüşlerin Zemahşerî'den sonra Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210) ve Bikâî'nin tefsirlerinde yoğunluk kazandığı kaynaklarda zikredilir.²²

2. Merâğî'nin Hayatı ve Tefsiri

2.1. Hayatı

Tefsîru'l-Merâğî adlı eserin müellifi olan Ahmed b. Mustafa b. Muhammed Abdülmünim el-Kâdî el-Merâğî, Mısır'ın Saîd bölgesinde bulunan Circa (veya Girga) vilâyetine bağlı olan el-Merâğa adlı kasabada 1883 yılında doğmuştur. Sonra da bu kasabaya nispetle el-Merâğî lakabıyla şöhret bulmuştur.²³ Ailesinde uzun süre kadılık görevinde bulunanlar olduğu için Merâğî'nin ailesine “Kadı Ailesi” lakabı da verilmiştir. Diğer yandan ikamet ettiği mahalleye “Kadı mahallesi/ Şeyh mahallesi” de denmektedir.²⁴

Yerine getirmiş olduğu bazı resmî vazifeler ve yetiştirdiği öğrenci kitlesiyle Merâğî, Mısır'daki ilmî hayata sağladığı katkı ve bir ilim adamı olarak telif ettiği eserlerle önemli bir şahsiyet olarak kabul edilmektedir. Ayrıca telif ettiği hacimli tefsirinin yanında Arap dili ve belâğatı alanına dair kıymetli eserler

s. 420-442; <https://doi.org/10.31121/tader.763761>; a.mlf., “Erken Dönem Ulûmu'l-Kur'ân Literatüründe Münâsebâtü'l-Kur'ân'ın İzlerine Dair Bir İnceleme: Te'vilü Müşkili'l-Kur'ân ve el-Akl ve Fehmü'l-Kur'ân Örneği”, *Rize İlahiyat Dergisi*, 23, Nisan 2023, s. 19-29; <https://doi.org/10.32950/rid.1263521>.

22 Necati Kara, “Burhanuddin İbrahim b. Ömer el-Bikai ve Tefsirindeki Metodu”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Erzurum, 1981, s. 215-221; Abulail, *İbn Aşur'un et-Tahrir ve 't-Tenvir'inde Münâsebet İlmi*, s. 37-44; ayrıca akademik çalışmaların bazılarında münâsebet ilmine önem veren tefsirlerin kronolojik olarak sıralandığı görülmektedir. Bu bağlamda Zemahşerî, Abdulhak b. Gâlib b. Atıyye (ö. 546), Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah İbnü'l-A'râbî (ö. 543), el-Kâdî İyâz b. Musa el-Yahsûbî (ö. 544/1137), Muhammed b. Ömer Fahrüddin er-Râzî, Muhammed b. Süleyman İbnü'n-Nakîb (ö. 698/1298), İbn Zübeyr Ahmed b. İbrahim el-Gırnâfî el-Endülüsî (ö. 708/1308), Ebû Hayyân el-Endülüsî (ö. 745/1344), İbrahim b. Ömer el-Bikâî, Süyûtî, Ebusuûd Efendî (ö. 982/1574) ve Âlûsî (ö. 1270/1853) şeklinde bir sıralama yapılarak münasebet hususuna yer veren eserler zikredilmiştir. Bkz. Abulail, *İbn Aşur'un et-Tahrir ve 't-Tenvir'inde Münâsebet İlmi*, s. 37-44.

23 Fehd er-Rûmî, *Menhecü'l-Medreseti'l-Akliyyeti fi 't-Tefsîr*; c. 1, Beyrût, Müessesetü'r-Risâle, 1981, s. 208; M. Kâmil Yaşaroğlu, “Ahmed Mustafa el-Merâğî”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 29, Ankara, TDV Yayınları, 2004, s. 163-164.

24 Yaşaroğlu, “Ahmed Mustafa el-Merâğî”, c. 29, s. 163-164.

veren bir şahsiyettir. Merâğî, Mısır Ezher Üniversitesi'nde Arap Dili ve Belâgatı bölümünde vazife almış ve burada önemli görevler yürütmüştür. Ayrıca Dâru'l-Ulûm Fakültesi'nde İslam Hukuku alanı bünyesinde öğrenciler yetiştirmiştir.²⁵ Mısır'ın entelektüel birikiminde önemli yapı taşlarından birisini oluşturan Ahmed Mustafa el-Merâğî, 9 Temmuz 1952 tarihinde İskenderiye'de vefat etmiştir.²⁶

2.2. Tefsiri

Araştırmamızın temel kaynağı, onun tefsir ilmiyle alakalı telif ettiği eseri olan ve kendi adıyla anılan Merâğî tefsiridir.²⁷ Kaynaklarda bildirildiğine göre bu eser ilk olarak 1946 yılında Mektebetü Mustafa Bâbâ el-Halebi isimli yayınevi tarafından Kahire'de basılmıştır. Yaklaşık yedi yılda tamamlanan bu tefsirin ikinci baskısı 1974, üçüncü baskısı ise 1984 tarihinde yine aynı yayınevi tarafından yapılmıştır. Tefsirin dördüncü baskısı Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî yayınevinde 2006 yılında yapılırken beşinci baskısı da 2015 yılında Beyrut'ta Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye'de gerçekleştirilmiştir.²⁸ Diğer yandan bu tefsir Endonezyalı âlim Muhammed Kureys Şihâb editörlüğünden oluşan ilmî bir heyet tarafından Endonezya diline çevrilerek 1987 ve 1992 yıllarında Endonezya'da 15 cilt halinde basılmıştır.²⁹

Merâğî, tefsirinin mukaddimesinde; eserini, yaşadığı çağın insanının anlayabileceği bir üslup ve tarzda telif ettiğini, sade ve anlaşılır bir dil kullandığını, farklı ilim disiplinlerine ait bilgilerden istifade ettiğini, modern çağda ortaya koyulan bilimsel verilerden yararlandığını söylemektedir.³⁰ Dolayısıyla araştırma konusu olarak seçilen bu tefsirin dilinin sade ve kolay olduğu, ictimâî ve ilmî tefsir gibi bazı tefsir metotlarını içinde barındırdığı söylenebilir. Mustafa el-

25 Abdülkadir Muhammed Salih, *et-Tefsir ve'l-Mufessirün, fi'l-Asri'l-Hadis*, Beyrut, Dâru'l-Marife, 2003, s. 325.

26 Yaşaroğlu, *Ahmed Mustafa el-Merâğî*, c. 29, s. 163-164.

27 Ahmed Dâvud Muhammed Dâvud Şahrûrî, "eş-Şeyh Ahmed el-Merâğî ve Menhecühü fi't-Tefsîr", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), *Ürdün Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü*, Ürdün, 1990, s. 4. Müellifin ayrıca Târîhu Ulûmi'l-Belâğa ve't-Ta'rîfu bi Ricâlihâ, Hidâyetü't-Tâlib, ed-Diyânetü ve'l-Ahlâk, el-Vecîz fi Usûli'l-Fıkh, Tehzîbü't-Tavzîh, el-Mücez fi Târîhi'l-Edebi'l-Arabî, el-Mutâlaâtü'l-Arabiyye Mürşidü't-tâlib, Ta'likât alâ Esrâri'l-Belâğa ve Ta'likât alâ Delâili'l-İ'câz gibi birtakım eserleri de bulunmaktadır. Bkz. Şahrûrî, *eş-Şeyh Ahmed el-Merâğî ve Menhecühü fi't-efsîr*, s. 2-5.

28 Ahmed b. Mustafa el-Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, c. 1, Mısır, Şirketü Mektebe ve Matbaatü Mustafa Bâbâ el-Halebi, 1946, s. 21; Yaşaroğlu, "Ahmed Mustafa el-Merâğî", c. 29, s. 164.

29 Mehmet Seri Doğru, "Tefsîru'l-Merâğî'nin İctimai Tefsir Açısından Değerlendirilmesi", (Yayımlanmış Doktora Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2021, s. 33.

30 Merâğî, *Tefsîrü'l-Merâğî*, c. 1, s. 16-20.

Merâğî, eserini genel olarak dirâyet metodunda telif etmiş ve bu bağlamda birçok tefsir kaynaklarından istifade etmiştir.³¹

3. Münâsebâtü'l-Kur'ân İlmi Bağlamında Merâğî'nin Tefsir Metodu

Mustafa el-Merâğî'nin, müellifi olduğu “*Tefsîru'l-Merâğî*” isimli eserinde, âyetler ve sûreler arası münâsebete özel bir önem atfettiği görülmektedir. Diğer yandan müellifin Zemahşerî, Râzî ve Bikâî gibi müfessirler tarafından geliştirilen Zerkeşî ve Süyûtî gibi âlimler tarafından da Ulûmü'l-Kur'ân literatürüne kazandırılan münâsebet vecihlerini tefsirinde uygulamalı olarak ortaya koyduğu söylenebilir. Araştırmanın bu bölümünde müellifin münâsebet ilmi bağlamında tefsir metodu genel hatlarıyla zikredilecek, ardından onun âyet ve sûre çerçevesinde vurguladığı irtibatlar birtakım örnekler üzerinden değerlendirilecektir. Ancak makalenin sınırları göz önünde bulundurularak Tefsîru'l-Merâğî adlı eserden genellikle iki tane örnek verilmeye gayret edilecektir.

3.1. Merâğî'nin Münâsebâtü'l-Kur'ân İlmi Çerçevesinde İzlediği Genel Yöntem

Münâsebet ilmi bağlamında Merâğî'nin genel olarak yöntemini, âyet ve sûrelerin tefsirine başlamadan evvel öncesiyle irtibatını ve anlam bütünlüğünü birtakım lafızları kullanmak suretiyle zikretmesi, ortaya koymaya çalıştığı münâsebeti bazen kısaca temas ederken bazen de maddeler halinde sıralayacak kadar detaylandırması ve Kur'ân'da anlatılan kıssaların birbiriyle ilişkisini açıklaması olarak ifade edilebilir.

31 Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, c. 1, s. 21-22. Müellif, tefsirinin mukaddimesinde İbn Hişâm'ın (ö. 218833/) *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, Muhammed b. Cerir et-Taberî'nin (ö. 310/923) *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, Ebü'l-Hasen el-Vâhidî'nin (ö. 468/1076) *et-Tefsîru'l-Basît*, Râgıb el-İsfahânî'nin (ö. V/XI. yüzyılın ilk çeyreği), *Tefsîru Râgıb*, Muhyissünne el-Ferrâ' el-Be-gavî'nin (ö. 516/1122) *Meâlimü't-Tenzil*, ez-Zemahşerî'nin (ö. 538/1144), *el-Keşşâf an Hakâiki Gavâmizi't-Tenzil*, Fahreddin er-Râzî'nin (ö. 606/1210) *Mefâtihu'l-Gayb*, Kâdî Beyzâvî'nin (ö. 685/1286) *Envârü't-Tenzil ve Esrârü't-Te'vîl*, İbn Manzûr'un (ö. 711/1311) *Lisânü'l-'Arab*, Şerefüddin Hüseyin b. Muhammed et-Tîbî (ö. 743/1343) *Fütûhu'l-Gayb (Hâşiyetü'l-Keşşâf)*, Ebû Hayyân el-Endelûsî'nin (ö. 745/1344) *el-Bahrü'l-Muhît*, İbn Kayyim el-Cevziyye'in (ö. 751/1350) *İ'lâmü'l-Muvakkîn*, İbn Sübkî'nin (ö. 771/1370/) *Tabakâtü's-Şâfiyye*, İbn Kesir'in (ö. 774/1373/) *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, İbn Haldûn'un (ö. 808/1406/) *Mukaddime*, Firûzâbâ-dî'nin (ö. 817/1415) *el-Kâmûsü'l-Muhît*, Burhânüddin el-Bikâî'nin (ö. 885/1480) *Nazmü'd-Dü-rer fi Tenâsübi'l-Ây ve's-Süver*, Celâlüddin es-Süyûtî'nin (ö. 911/1505) *el-İtkân*, Ahmed el-Hatîb eş-Şirbînî'nin (ö. 977/1570) *es-Sirâcü'l-Münîr*, Şihâbüddin Mahmûd el-Âlûsî'nin (ö. 1270/1854/), *Rûhu'l-Meânî*, Muhammed Abduh'un (ö. 1905) başladığı ve Reşid Rızâ'nın (ö. 1935) tamamladığı *el-Menâr* ve Tantâvî Cevherî'nin (ö. 1940) *Tefsîru'l-Cevâhir* adlı eseri gibi birtakım kaynaklardan yararlandığını ifade eder. Bkz. Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, c.1, s. 21-22.

3.1.1. Sûre ve Âyetlerin Tefsirine Başlamadan Önce Münâsebetini Ortaya Koyması

Müellif, genellikle âyet veya sûrenin tefsirine başlamadan önce münâsebeti vurgu yapmaktadır. Nitekim o, sûrenin iniş sebebi, Mekkî veya Medenî oluşu, âyet sayısı vb. bilgileri aktardıktan sonra birkaç sûre haricinde bütün sûrelerin öncesiyle irtibatını zikretmektedir. Diğer yandan sûrenin başında veya sonunda çoğunlukla sûrenin kendi içindeki bütünlüğünü ortaya koymaktadır. Bu durum onun sûreyle ilgili irtibata verdiği önemi göstermektedir. Örneğin Neme sûresinin tefsirine başlamadan evvel Mekkî olduğunu, Şuarâ sûresinden sonra indiğini ve doksan üç âyetten oluştuğunu ifade ettikten sonra ilgili sûrenin öncekiyle irtibatına verilmektedir.³² Bazen de sûrenin başlangıcıyla sonu ve başıyla içeriği arasındaki insicam gibi birtakım hususları zikrettiği görülür.³³

Merâğî'nin, sûrelerin münâsebeti hususunda olduğu gibi âyet veya âyet gruplarının birbiriyle uyum ve irtibatı konusunda da özel bir gayret içinde olduğunu söylemek mümkün gözükmemektedir. Nitekim müellifin âyet yahut âyet gruplarının da tefsirine başlamadan önce ilgili âyetin öncesiyle veya sonrasıyla uyum ve ahenk içinde olduğunu ortaya koymaya çalıştığı görülmektedir. Örneğin Fussilet sûresinin 30. âyetinin tefsirine başlamadan önce ilgili âyetin kendisinden önceki âyetlerle irtibatına değinmektedir. Ona göre Allah, önceki âyetlerde kâfirler için bütün tehditleri zikredince burada inananlara büyük müjdeler vermiştir. Çünkü tehditten sonra müjdenin, azaptan sonra da rahmetin zikredilmesi Kur'ân muhteşem bir üslubu ve genel bir yöntemidir.³⁴

3.1.2. Münâsebeti Zikrederken Kullandığı Lafızlar

Mustafa el-Merâğî'nin âyet ve sûrelerin irtibatına yönelik olarak yorum yaparken birtakım sîgalar kullandığı görülmektedir. Bu lafızların geneli münâsebet kelimesi ve onun türevi olan vechü'l-münâsebe terkiibinden oluşmaktadır.³⁵ O, sûrelerin irtibatını açıklarken çoğunlukla münâsebet lafzını kullanmaktadır. Bu çerçevede genellikle *ومناسبتها ما قبلها* (Bunun öncesiyle münâsebeti) kalıbını kullanırken bazen de *وقبلها ووجه اتصالها بما* (bunun öncesiyle bağlantısı) ve *وجه صلتها* (bunun öncesiyle bağlam yönü) kalıbıyla³⁶ irtibatı açıklamaya çalıştığı

32 Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, c. 19, s. 118.

33 Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, c. 18, s. 63.

34 Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, c. 24, s. 128.

35 Bazı örnekler için bkz. Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, c. 4, s. 173; c. 10, s. 50; c. 1, s. 58; c. 15, s. 3.

36 Bkz. Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, c.18, s. 66; c. 20, s. 109; c. 21, s. 102; c. 21, s. 123; c. 22, s. 55; c. 27, s. 104.

söylenbilir. Ancak bazı yerlerde اشتريت فيه السورتان (iki sûrenin ortak yönleri)³⁷, وارتباطها بالسورة قبلها (bu sûrenin öncesiyle irtibatı)³⁸ gibi lafızlar kullanırken hiçbir sîga zikretmeden doğrudan münâsebeti zikrettiği de görülmektedir.³⁹ Diğer yandan Merâğî'nin bazen münâsebetin çok güçlü olduğunu ifade ederken⁴⁰ hiçbir irtibattan bahsetmediği durumlar da söz konusu olabilmektedir.⁴¹

Merâğî'nin âyet veya âyet gruplarının münâsebetini zikrederken farklı bir yöntem kullandığını söylemek mümkün görünmektedir. Nitekim müellif, âyetlerin irtibatını genellikle المعنى الجملي "Ma'na'l-Cümelî" bazen de الإيضاح "el-İzâh" başlığı altında vurgulamaya çalışır. O, sûrelerin irtibatı hususunda genel olarak kullandığı ومناسبتها ما قبلها (Bunun öncesiyle münâsebeti) kalıbını âyetin münâsebeti konusunda pek fazla kullanmaz. Bazen münâsebet kelimesinin bazı türevlerini⁴² âyetlerin uyumunu zikrederken kullandığı görüle de genel olarak âyetleri gruplandırarak veya tek tek ele alarak öncesiyle anlam bütünlüğünü sağlamaya gayret eder. Bunu yaparken de çoğunlukla ذكر هنا بعد أن ذكر في الآية السابقة (Allah önceki âyette/âyetlerde şöyle zikrettikten sonra burada da şöyle zikretti) şeklinde⁴³ bir yöntemle âyet veya âyet grupları arasında bütünlüğü ortaya koymaya çalışır. Müellifin bazen de ققى على ذلك بعد أن بين سبحانه فى سابق الآيات (Allah önceki âyetlerde şunları açıkladıktan sonra akabinde bunu göndermiştir.), ... أردف ذلك بعد أن أبان سبحانه (Allah bunu açıkladıktan sonra şu takip etti.) vb. lafızları⁴⁴ kullanarak âyet bağlamında münâsebeti ortaya koymaya çalıştığı söylenebilir.

3.1.3. Münâsebeti Bazen Özet Bazen Geniş Şekilde Zikretmesi

Merâğî'nin, âyet yahut sûreyle ilgili bulunduğunu düşündüğü irtibatı bazen kısa ve özet bir şekilde zikrederken bazen de münâsebeti daha geniş ve kapsamlı bir şekilde ele aldığı söylenebilir. Örneğin Mâide sûresinin kendisinden öncesiyle irtibatını maddeler halinde zikretmiş ve Nisâ sûresinin öne alınmasının hikmeti üzerinde durmuştur.⁴⁵ Ancak müellif, Enfâl ile A'râf sûrelerinin uyumunu, her

37 Bkz. Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, c. 8, s. 97.

38 Bkz. Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, c. 13, s. 122; c. 26, s. 43.

39 Bkz. Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, c. 29, s. 65.

40 Bkz. Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, c. 30, s. 188; c. 26, s. 43.

41 Bkz. Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, c. 30, s. 266; c. 30, s. 269.

42 Bkz. Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, c. 1, s. 3; c. 6, s. 34; c. 8, s. 152; c. 10, s. 118; c. 11, s. 39; c. 15, s. 88.

43 Bkz. Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, c. 8, s. 147; c. 10, s. 61; c. 11, s. 152; c. 23, s. 24-25; c. 24, s. 134.

44 Bkz. Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, c. 10, s. 97-107; c. 24, s. 130; c. 10, s. 65.

45 Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, c. 6, s. 41. Başka örnekler için bkz. Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, c. 3, s. 90; c. 7, s. 69; c. 13, s. 60; c. 13, s. 122.

ikisinin de Hz. Muhammed ile kavmi arasındaki durumu beyân etmesi olarak açıklayarak münâsebeti tek bir cümleyle özet şeklinde ifade etmiştir.⁴⁶

Diğer yandan müellifin Ra'd sûresinin 40-43. âyet grubunun önceki âyetlerle irtibatını detaylı bir şekilde zikrettiği görülmektedir. Ona göre önceki âyet grubunda inanmayanların Hz. Peygamber'e gelerek Allah'ın vadettiği azabın acele gelmesini istedikleri zikredilince ilgili âyetlerde Hz. Muhammed'e teselli verilmiş ve kâfirler üzerine gelecek olan azabı düşünme sorumluluğunun kendisinde olmadığı ve ona düşenin ancak tebliğ etmekten ibaret olduğu haber verilmiştir. Daha sonraki âyetlerde hitap, Allah'tan acele olarak azabı isteyenlere gelmiş ve onların alaycı tavırları eleştirilerek birtakım örnekler üzerinden şüphelerine cevap verilmiştir. Daha sonra tekrar Hz. Peygamber'e teselli verilmeye başlanmış ve kavminin tavırlarına aldırış etmemesi, bu durumun sadece kendisine has bir durum olmadığı, geçmişte nice toplulukların peygamberlerini yalanladıkları anlatılmıştır. Müşriklerin iddialarına cevap verildikten ve alaycı tavırları kınandıktan sonra bu defa Hz. Peygamber'e inanmayan Yahudilerin durumları ele alınmıştır. Onlara Hz. Muhammed'in risâletiyle alakalı bilgileri kendi kitaplarında buldukları halde inkârda direnmeleri eleştirilmiş ve Hz. Peygamber'in risâletinin delilleri ortaya koyulmuştur.⁴⁷ Bu örnekte görüldüğü üzere Merâğî, âyet gruplarının birbiriyle olan anlam ve konu bütünlüğünü geniş bir şekilde zikretmekte ve bu irtibatı ortaya koyduktan sonra âyetlerin tefsirine geçmektedir. Bu durumun tefsirinin genelinde hâkim olması, münâsebet ilmi çerçevesinde onun diğer müfessirlerden ayırt edici özelliği olarak değerlendirilmesine imkân sağladığı söylenebilir.

3.1.4. Kıssaların Birbiriyle İrtibatını Zikretmesi

Merâğî'nin bazen de kıssaların birbiriyle olduğu varsayılan birtakım irtibatları üzerine değerlendirmeler yaptığı görülür. Onun ifadelerine göre Kur'ân'da zikredilen kıssalar birçok hikmet içermektedir.⁴⁸ Müellif uygun gördüğü yerlerde kıssaların birbiriyle ilişkisini ortaya çıkarmaya çalışır. Örneğin Merâğî, Âl-i İmrân sûresinin 45-47. âyetlerinde anlatılan Hz. Yahyâ'nın müjdenmesiyle Hz. İsa'nın müjdenmesi arasındaki irtibatı zikreder. Ona göre Hz. Meryem'in kıssası anlatıldıktan sonra, ardından İsa'nın (a.s.) kıssası zikredilmiştir. Zekeriyâ'nın (a.s.) kıssası da Hz. Meryem'in kıssasını pekiştirmek ve onun kıssasını daha iyi açıklamak amacıyla araya eklenmiştir.⁴⁹ Nitekim Hz. İsa'nın babasız doğması

46 Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, c. 9, s. 161. Başka örnekler için bkz. Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, c. 29, s. 65; c.30, s. 63; c. 21, s. 123.

47 Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, c. 13, s. 116-117.

48 Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, c. 2, s. 215.

49 Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, c. 3, s. 154.

nasıl olağanüstü bir durumsa diğer bir deyişle büyük bir mucizeyse Zekeriyâ'nın (a.s.) çok yaşlıyken ve karısı kısır iken Yahyâ (a.s.) adında çocuklarının olması da aynı şekilde büyük bir mucizedir.

3.2. Âyet Bağlamında Merâğî'nin Münâsebet Yorumları

Merâğî, tefsirinde âyetlerin birbirleriyle olan irtibatını vurgulamaya özel önem verir. Zira âyetler arasındaki irtibatın bilinmesi, Kur'ân'ın mesajının anlaşılmasını kolaylaştırır ve muhataba derin bir anlayış sunar. Merâğî, çoğu zaman bir âyetin anlamını açıklarken, o âyetin önceki ve sonraki âyetlerle olan bağlantısını da ele alır. Bu bağlamda, münâsebet ilminin metodolojik temellerini kullanarak, âyetlerin anlam ilişkilerini açıklar. Diğer yandan müellif, âyetlerin belirli bir düzen ve tertip içerisinde vahyedildiğini ve bu düzenin, âyetlerin anlam bütünlüğünü korumak için önemli olduğunu savunur.⁵⁰

Merâğî'nin âyetlerin tertibi konusundaki yöntemi, belirli başlıklar altında kısaca ele alınacaktır. Bu minvalde, onun âyetlerle ilgili yorumları Âyet İçi Münâsebet, Âyetler Arası İrtibat ve Âyet Grupları Arasındaki Münâsebet olmak üzere üç başlık altında incelenecektir.

3.2.1. Âyet İçi Münâsebet

Merâğî, bazen âyetin kendi içindeki anlam bütünlüğüne dikkatleri çekmek için tefsirini yaptığı âyette geçen birtakım kelime veya kavramlar üzerinde durmaktadır. Bazen de bir âyeti kendi içinde bölümlere ayırdığı görülmektedir. Örneğin müellif, Nisâ sûresinin 141. Âyetinde geçen (فَتْحٍ نَصِيبٍ) “*fetih*”⁵¹ ve “*nasip*”⁵² kavramlarının âyetin anlamıyla uyumuna işaret eder.⁵³ Binaenaleyh onun bu hususta özel bir çaba içinde olduğu söylenebilir. Şimdi müellifin bu

50 Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, c. 11, s. 58.

51 *فَتْحٍ* kelimesi açıklık, zafer, bir meselede kesin karara varmak gibi anlamları ihtiva eder. Ayrıca aynı kökten türeyen *الْفَتْح* kelimesi hâkim manasını ifade ederken ve *الْفَتْحَةُ* kelimesi ise hüküm anlamına gelir. Bkz. Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî İbnü'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yûni'l-Nevâzir fî Ulûmi'l-Vucih ve'n-Nezâir*, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 1984, s. 463.

52 Bu kavram *نَصَب* kelimesinden türemiştir ki bu da bir şeyin, belirli bir şekilde veya yükseklikte konulması anlamına gelirken *النَّصِيب* kelimesi ise belirli bir pay veya kısmet anlamını ifade eder. *أَلَمْ تَرَ إِلَىٰ أَمْ لَهُمْ نَصِيبٌ مِّنَ الْمُلْكِ* “Onların mülkten bir payı mı var?” (en-Nisâ 4/53) ve *أَلَمْ تَرَ إِلَىٰ الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِّنَ الْكِتَابِ* “Kitaptan bir pay verilenlere dikkat etmedin mi?” (Âl-i İmrân 3/23) ayetleri bu durumu ifade eder. Bkz. Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredâtü'l-Elfâzi'l-Kur'ân*, thk. Safvân Adnân ed-Dâvûdî, Beyrut, Dımaşk, Dâru'l-Kalem, ed-Dâru'ş-Şâmiye, t.y., s. 707.

53 Merâğî'nin ilgili âyetteki münâsebeti dair yorumları için bkz. Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, c. 5, s. 185.

yöntemiyle alakalı birtakım örnekler zikredilerek onun özgün yorumları ortaya koyulmaya gayret edilecektir.

Örnek 1: en-Nisâ Sûresi 4/1. Âyetinde Münâsebet

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً
وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا⁵⁴

“Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan, ikisinden birçok erkek ve kadın üretilen rabbinize itaatsizlikten sakının. Adını anarak birbirinizden dilek ve istekte bulunduğunuz Allah’a saygısızlıktan ve akrabalık haklarına riayetsizlikten de sakının. Şüphesiz Allah sizin üzerinizde gözetleyicidir.”⁵⁵

Merâğî, âyette اتَّقُوا (sakının) emrinin iki kere tekrarlanması inceliği üzerinde durur. Ona göre ilgili âyette iki kez kullanılan اتَّقُوا (sakının) emrinin ilkinde Mâlik, Muslih gibi anlamlara da gelen “*Rab*” kelimesi kullanılmışken ikinci emir kâinatı yaratan ve idare eden en yüce varlık anlamını ihtivâ eden “*Allah*” özel ismiyle bitmiştir. Müellif ilgili âyette bu şekildeki bir sıralamanın; önce teşvik, sonra da korkutma içerdiğini söyler. Müfessire göre burada “*O öyle bir Rab ki senin sahibin, efendin ve seni en üstün yaratılışla yaratıp seni terbiye edendir. Yine O öyle bir Allah ki bütün kâinatı yaratan ve yöneten, sonsuz güç ve kudret sahibi olandır.*” şeklinde Kur’ân’ın genel metoduna uygun olarak terğîb (teşvik etme) ve terhîb (korkutma) sanatı kullanılarak insanlara bir mesaj verilmiştir.⁵⁶

Merâğî’nin kaynak olarak kullandığı el-Keşşâf adlı tefsirde takvâ emrinin âyet içinde tekrar edilmesiyle ortaya çıkan irtibat hususunda benzer açıklamaların bulunduğu görülmektedir. Bu bağlamda ilgili tefsirin müellifi olan Zemahşerî, bu âyette geçen takvâ emriyle مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ (tek bir nefisten) ifadesi arasında bir irtibat ortaya koymaktadır. Ona göre âyette bu ifadeyle insanları yaratıp bütün yeryüzüne yayan Allah’ın sonsuz gücüne ve kudretine işaret edilmektedir. Diğer yandan sonsuz kudret sahibi olan Yaratıcı’nın günahkârları cezalandırma gücüne sahip olmasına da vurgu yapılmaktadır. Böylece insanlara Yüce Allah’ın sonsuz gücü ve kudreti hatırlatılarak O’ndan korkulması ve azabından sakınılması böyle güzel bir vurguyla emredilmektedir. Ayrıca, insanların tek bir nefisten yaratıldığı hatırlatılarak Cenâb-ı Hakk’a karşı nankörlük yapmaktan sakınmaları ve kendilerine verilen nimetlerin şükrünü yerine getirmeleri istenmektedir. Bu

54 en-Nisâ 4/1.

55 en-Nisâ 4/1.

56 Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, c. 4, s. 177.

yüzden, takvâ kelimesinden sonra *وَأَحَدَةٍ* “sizi tek bir nefisten” ifadesi yer almıştır.”⁵⁷

Örnek 2: en-Nisâ 4/34. Âyetinde Münâsebet

الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ حَافِظَاتٌ لِّلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللَّهُ وَاللَّاتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَأَهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ فَإِنِ أَطَعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلاً إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيماً كَبِيراً

“Allah’ın, (iki cins) birbirinden farklı özellik ve lütuflar bahşetmesi ve mallarından harcama yapmaları sebebiyle erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudurlar. Sâliha kadınlar Allah’a itaatkârdır; Allah’ın korumasına uygun olarak, kimsenin görmediği durumlarda da kendilerini korurlar. (Evlilik hukukuna) başkaldırmasından endişe ettiğiniz kadınlara öğüt verin, onları yataklarda yalnız bırakın ve onları dövün. Eğer size itaat ederlerse artık onların aleyhine başka bir yol aramayın; çünkü Allah yücedir, büyüktür.”⁵⁸

Âyetin sonunda *إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيماً كَبِيراً* “şüphesiz ki Allah yücedir, büyüktür.” ifadesi yer almaktadır. Merâğî’ye göre Allah, burada eşlerine zulmeden ve onlara karşı kötü muamelede bulunan kimseleri uyararak “Şüphesiz Allah yücedir ve büyüktür.” buyurmuştur. Müellifin yorumuna göre Allah, eşlerine karşı yanlış tavır ve tutumda bulunanları uyarılmış ve onlara sanki şöyle demiştir: “Sizin kadınlarınız üzerindeki gücünüzden çok daha fazla güce ve kudrete sahip olan Allah, yaptıklarınızdan haberdardır. Eğer eşlerinize zulmederseniz, sizi cezalandırır, ancak hatalarına karşı bağışlayıcı olursanız Allah da sizin hatalarınızı affeder ve günahlarınızı örter.”⁵⁹

Merâğî’nin âyetin kendi içindeki uyumu ve tertibi çerçevesinde değerlendirilebilecek yukarıdaki yorumlarının bir benzeri Nisâ sûresinin 58. âyetinin tefsirinde bulunmaktadır. İlgili ayette şöyle buyrulur:

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ إِنَّ اللَّهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَمِيعاً بَصِيراً

“Allah size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder. Allah size ne güzel öğütler veriyor. Şüphesiz Allah her şeyi işitmekte, her şeyi görmektedir.”⁶⁰

57 Ebü’l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf ‘an Hakâ’iki Gavâmizi’t-Tenzil ve ‘Uyûni’l-Ekâvil fi Vücûhi’t-Te’vil*, c. 1, Kahire, Dâru’r-Reyyân li’t-Türâs, 1987, s. 461-462.

58 en-Nisâ 4/34.

59 Merâğî, *Tefsîru’l-Merâğî*, c. 5, s. 30.

60 en-Nisâ 4/58.

Merâğî, adalet ve emanet konusunu ele alan ilgili âyetin sonundaki Allah'ın سَمِيع (Semî') ve بَصِير (Basîr) isimlerinin âyetle münâsebetine yer vermektedir. Ona göre Allah, âyetin sonuna bu isimlerini getirerek kullarına sanki şöyle buyurmaktadır:

“Şüphesiz ki Allah her şeyi işiten ve her şeyi görendir. Yani Allah'ın emrine göre hareket etmelisiniz, çünkü O, her türlü fiil, söz ve düşünceden hakkıyla haberdardır. Bu yüzden adaletle hükmeder ve emaneti yerine getirirseniz, Allah bütün bunları en güzel şekilde işitip görmektedir.”⁶¹

3.2.2. Âyetler Arası İrtibat

Daha önce de zikredildiği üzere Merâğî'nin tefsirindeki genel bir yöntemi de âyet veya âyet gruplarının öncesiyle uyum ve irtibatını vurgulamasıdır. Müellif, âyetlerin irtibatını genellikle المعنى الجملي “Ma'na'l-Cümelî” başlığı altında ele almaktadır. Şimdi bununla alakalı birkaç örnek zikredilecektir.

Örnek 1: el-Bakara 2/214-215. Âyetleri Arası Uyum

أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُدْخَلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ مَسَنَّهُمُ الْبَأْسَاءُ وَالضَّرَّاءُ وَرُوذِلُوا حَتَّى يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ مَتَى نَصُرَ اللَّهُ أَأَلَا إِنَّ نَصْرَ اللَّهِ قَرِيبٌ يَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلْ مَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ خَيْرٍ فَلِلَّوَالِدِينَ وَالْأَقْرَبِينَ وَالتَّيَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ

“Yoksa sizden öncekilerin çektikleriyle karşılaşmadan cennete girebileceğinizi mi sandınız? Onlar öylesine yoksulluk ve sıkıntı çekmişler, öyle sarsılmışlardı ki peygamber ve yanındakiler, “Allah'ın yardımı ne zaman gelecek?” demeye başladılar. Bilesiniz ki Allah'ın yardımı yakındır. Sana ne harcayacaklarını soruyorlar. De ki: “Harcayacağınız mal, ana-baba, yakınlar, öksüzler, yoksullar ve yolcular için olmalıdır. Hayır olarak ne yaparsanız muhakkak ki Allah onu bilir.”⁶²

Merâğî'ye göre Bakara sûresinin 214. âyetinde insanların dünya hayatını çok fazla sevmesinin ve mal kazanma hırsının kişiye getirdiği zararlar zikredilmiş, müminlerin ise mal ve can kaybı yaşadığında bile Allah'ın rızasını kazanmak için başına gelen sıkıntılara katlanması anlatılmıştır. İlgili âyette bu hususlar beyân edilince, 215. âyette de Allah yolunda infâk etmenin teşvik edilmesi münâsib olmuştur. Zira önceki âyette vurgulanan hususları dinleyen bir kimsenin aklına nasıl ve nereye infâk edileceğine dair birtakım sorular gelebilir. İşte bundan dolayı ikinci gelen âyette muhtemel bir soru ve cevabı bir arada zikredilerek kişinin

61 Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, c. 5, s. 71.

62 el-Bakara 2/214-215.

aklına gelebilecek bazı sorular cevaplanmıştır.⁶³ Merâğî'nin bu âyetin öncesiyle irtibatı hususunda özgün yorumlarda bulunduğu görülmektedir.

Örnek 2: Âl-i İmrân 3/40. ve 47. Âyetlerinin İrtibatı

İlgili sûrenin 40. âyetinde şöyle buyrulur:

قَالَ رَبِّ أَنَّى يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَقَدْ بَلَغَنِي الْكِبَرُ وَامْرَأَتِي عَاقِرٌ قَالَ كَذَلِكَ اللَّهُ فَعَلُ مَا يَشَاءُ

“Zekeriyâ ise şöyle dedi: “Rabbim! Bana ihtiyarlık gelip çattığı, üstelik karım da kısır olduğu halde benim nasıl oğlum olabilir?” (Allah)buyurdu ki: “İşte böyle; Allah dilediğini yapar.”⁶⁴

İlgili sûrenin 47. Âyeti ise şöyledir:

قَالَتْ رَبِّ أَنَّى يَكُونُ لِي وَلَدٌ وَلَمْ يَمْسَسْنِي بَشَرٌ قَالَ كَذَلِكَ اللَّهُ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ إِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ

“(Meryem dedi ki: “Rabbim! Bana bir erkek eli değmediği halde nasıl çocuğum olur?” Allah, “İşte öyle, Allah dilediğini yaratır, bir işin olmasını istedi mi ona sadece ‘ol!’ der, o da oluverir.” buyurdu.”⁶⁵

Merâğî, yukarıdaki âyetlerde de görüldüğü üzere Hz. Zekeriyâ’ya قَالَ كَذَلِكَ اللَّهُ فَعَلُ مَا يَشَاءُ “İşte böyle; Allah dilediğini yapar.” ifadesi kullanılmışken neden Hz. Meryem’e قَالَ كَذَلِكَ اللَّهُ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ “İşte öyle; Allah dilediğini yaratır.” şeklinde bir cevap verilmesinin hikmetini açıklamaya gayret eder. Onun ifadelerine göre فعل “yapmak” fiili, genellikle bilinen yasalara ve doğal sebeplere uygun olarak meydana gelen büyük olaylar için kullanılır. “Yaratmak” ise, bilinen sebepler olmaksızın yeni ve benzersiz bir şey yaratma anlamında kullanılır. Örneğin, “Allah gökleri ve yeri yarattı.” denir, ancak “Allah gökleri ve yeri yaptı.” denmez. Hz. Yahyâ’nın fitrata uygun olarak bir anne ve babadan meydana gelmesi, diğer insanların yaratılması gibidir; bu yüzden فعل “yapmak” kelimesi kullanılmıştır. Ancak Hz. İsa’nın yaratılması, baba sülbu olmadan annesinin rahminde meydana geldiği için, onun için خلق “yaratmak” ifadesi daha uygundur.⁶⁶ Binaenaleyh Hz. İsa’nın yaratılması Hz. Yahyâ’ya göre daha büyük bir mucize olduğu için farklı kelimeler kullanılmıştır.

3.2.3. Âyet Grupları Arasındaki Münâsebet

Merâğî, tefsirinde âyetler arası irtibatı kurma noktasında büyük bir titizlik göstermektedir. Nitekim onun tefsirinde kullanmış olduğu münâsebet kurma

63 Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, c. 2, s. 129.

64 Âl-i İmrân 3/41.

65 Âl-i İmrân 3/47.

66 Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, c. 3, s. 149.

yöntemlerinden biri de âyetlerin önceki âyet grupları arasında anlam bütünlüğünü kurmasıdır. Bunu yaparken de bazen karşılaştırma yoluna gitmiş bazen de âyetleri konularına göre tasnif etmek sûretiyle âyet grupları arasındaki anlam irtibatını vurgulamıştır. Aşağıda bu durumla ilgili birtakım örnekler sunulmaktadır.

Örnek 1: Sâd 38/49-56. Âyet Grupları Arasındaki İrtibat

هَذَا ذِكْرٌ وَإِنَّ لِلْمُتَّقِينَ لَحُسْنَ مَآبٍ جَنَّاتٍ عَدْنٍ مَّفْتَحَةٌ لَهُمُ الْأَبْوَابُ
هَذَا وَإِنَّ لِلطَّاغِيْنَ أَشْرَ مَآبٍ جَهَنَّمَ يَصْلَوْنَهَا فَبِئْسَ الْمِهَادُ

“Bu bir hatırlatmadır. Kuşkusuz Allah’a itaatsizlikten sakınanlara çok güzel bir gelecek, kapıları kendilerine ardına kadar açılacak adn cennetleri vardır.”⁶⁷

“Bu böyledir. Öte yandan azgınlara da çok kötü bir gelecek, cehennem vardır; orayı boylayacaklar. Ne kötü bir yer orası!”⁶⁸

Merâğî’ye göre Sâd sûresinin 49-54. âyet grubuyla sonraki âyetler arasında intikâl veçhiyle bir irtibat sağlanmıştır.⁶⁹ Merâğî’nin ifadesine göre bu âyetlerde هذا “bu” bağlacı kullanılarak bir konudan başka bir konunun açıklamasına geçilmeyi ifade eden intikâl sanatıyla âyet grupları arasında irtibat sağlanmıştır. Nitekim ilgili âyetlerde cennetlikler ve cennet nimetleri anlatılırken 55. âyetten itibaren başka bir konuya geçiş yapılarak cehennemlikler ve cehennem azabı açıklanmıştır. Böylece ilgili âyet grubunu okuyan kimselerin dikkatleri bir yönden başka bir yöne çekilerek muhatapta merak uyandırılmıştır.⁷⁰

Merâğî, terğîb ve terhîb sanatıyla bu âyetler arasında bir münâsebeti daha vurgulamaktadır. Ona göre Allah, inananların cennetteki mükâfatını anlattıktan sonra, hemen ardından inanmayanların cehennemdeki cezasını zikretmiş, böylece insanların hem dünya hem de ahiret açısından doğru yolu bulmasına vesile olan terbiye ve disiplin yöntemi kullanılmıştır.⁷¹ Bu durum Kur’ân’ın nazımının muhteşem tertibini ve ifade gücünü gösteren örneklerden sadece biridir.

Örnek 2: el-İsrâ 17/39. Âyetinin Önceki Âyet Grubuyla Münâsebeti

وَلَا تَجْعَلْ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ فَتُلْقَى فِي جَهَنَّمَ مَلُومًا مَّدْحُورًا

“Allah ile başka ilah edinme; sonra kınanmış ve (Allah’ın rahmetinden) uzaklaştırılmış olarak cehenneme atılırsın.”⁷²

67 Sâd 38/49-50.

68 Sâd 3856-55/.

69 Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, c. 23, s. 128.

70 Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, c. 23, s. 128.

71 Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, c. 23, s. 132.

72 el-İsrâ 17/39.

Müellif İsrâ sûresinin 39. âyetinin tefsirini yaparken ilgili âyetin kendisinden önce geçen âyet gruplarıyla münâsebet yönüne değinmiştir. Merâğî'ye göre İsrâ sûresinin 22. âyetinde “Allah ile başka ilah edinme, sonra kınanmış ve yardımsız bir halde oturursun.”⁷³ İfadesiyle şirk günahının büyüklüğüne dikkat çekildikten sonra aynı sûrenin 39. âyetinde yine “Allah ile başka ilah edinme; sonra kınanmış ve (Allah'ın rahmetinden) uzaklaştırılmış olarak cehenneme atılırsın.” buyrulurken tevhidin dinin temel unsuru olduğu gerçeği ve şirk koşan kimsenin kötü âkıbeti arka arkaya tekrar edilmek suretiyle vurgulanmıştır.⁷⁴

Sonuç itibariyle Merâğî'nin münâsebet ilmi çerçevesinde tefsir yöntemi birtakım örnekler üzerinden değerlendirilmiş ve onun âyetlerin tertibi ve anlam bütünlüğü çerçevesinde âyet gruplarının irtibatını ortaya koyma gayreti içinde olduğu görülmüştür. Şimdi de müellifin sûreler arasındaki münâsebet yöntemi birtakım örnekler üzerinden kısaca ele alınacaktır.

3.3. Tefsîru'l-Merâğî'de Sûre Bağlamında Münâsebet Örnekleri

Kaynaklarda âyetlerin amacını ve münâsebetini bilmenin ön basamaklarından birisinin de sûrenin amacını yani makâsıdını bilmek olduğu zikredilir.⁷⁵ Bu bağlamda Merâğî'nin de tefsirinde âyetler arası münâsebet hususunda olduğu gibi sûre bağlamında da irtibata çok önem verdiği söylenebilir. Nitekim müellifin, birkaç sûre haricinde bütün sûrelerin öncekilerle münâsebetine yer vermesi bu yargımızı destekler niteliktedir. Şimdi bu bölümde Merâğî'nin sûrelerle ilgili münâsebetin çeşitleriyle alakalı yorumları Sûreler Arası Münâsebet ve Sûre İçi Bütünlük başlıkları altında kısaca değerlendirilecektir.

3.3.1. Sûreler Arası Münâsebet

Sûreler arasındaki münâsebet konusu, Münâsebâtü'l-Kur'ân ilminin en temel ve en açık olgularından birisi olarak zikredilebilir. Nitekim İbnü'z-Zübeyr es-Sekafî (ö. 708/1308), âyetlerde olduğu gibi sûrelerde de muhteşem bir uyum ve tertibin varlığından söz eder. Ona göre Alak sûresi ilk inen sûrelerden olmasına rağmen mushaf tertibinde sonlarda yer almasında bile birtakım hikmetler bulunmaktadır.⁷⁶

73 el-İsrâ 17/22.

74 Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, c. 15, s. 48.

75 Bikâî, *Mesâidü'n-Nazar*, c. 1, s. 149; Bikâî, bu mevzuyla alakalı olarak; “Kim sûrenin isminin ne olduğunu bilirse, onun gayesini de bilir. Kim sûrenin maksadını araştırırsa âyetler arasındaki münâsebeti, kıssalar arasındaki irtibatı ve sûrenin bütün cüzlerini bilir.” şeklinde bir görüş beyan eder. Bkz. Bikâî, *Mesâidü'n-Nazar*, c. 1, s. 149.

76 Ebû Ca'fer Ahmed b. İbrâhîm b. ez-Zübeyr es-Sekafî el-Gırnâî, *el-Burhân fî Tenâsübi Su-*

Merâğî de tefsirinde sûreler arasındaki anlam bütünlüğünü ve münâsebeti bulma konusunda herhangi bir kaide zikretmemekle birlikte neredeyse bütün sûrelerin öncekiyle irtibatına yer vermeye çalışmıştır. Diğer yandan onun sûrelerin tertibinin tevkîfi olduğu yönündeki düşüncesinin bu özelliğinin oluşmasında etkili olduğu söylenebilir.⁷⁷ Merâğî, sûreler arasındaki irtibata öylesine önem vermektedir ki bazen peş peşe gelen iki sûreyi sanki tek bir sûre gibi bir bütünlük çerçevesinde değerlendirmektedir. Örneğin müellif, kıyâmet, cennet ve cehennem tasviri gibi konuların hem Rahmân hem de Vâkıa sûresinde ele alınması bakımından ilgili sûrelerin arasında güzel bir münâsebetin bulunduğunu ifade etmekle birlikte Rahmân sûresinde göğün yarılması, Vâkıa sûresinde ise yerin sarsılması olayının anlatılmasından dolayı her iki sûrenin birbirini tamamladığını ve konu bağlamında muhteşem bir bütünlük oluşturduğunu da zikreder. Müellifin yorumuna göre ilgili sûreler arasındaki irtibat öylesine güçlüdür ki bu sûrelerin başlarıyla sonları arasındaki benzerlik sebebiyle aralarında muhteşem bir ahenk bulunmaktadır. Nitekim müellif, Rahmân sûresinin sonuyla Vâkıa sûresinin başının ve Rahmân sûresinin başıyla Vâkıa sûresinin sonunun aynı hususları kapsamı bakımından sanki tek bir sûre şeklinde olduğunu açıklayarak ilgili sûrelerin tertibindeki edebî zenginliğin varlığından söz eder.⁷⁸ Şimdi bu başlık altında müellifin sûrelerin birbiriyle münâsebetine dair bazı yorumları çeşitli alt başlık altında kısaca değerlendirilecektir.

3.3.1.1. Arka Arkaya Gelen Sûrelerin Baş Tarafının Münâsebeti

Merâğî, bir sûrenin kendisinden öncesiyle irtibatını zikrederken bazen sûrelerin baş kısımlarının konu, hitap veya kelime bakımından müşterek yönlerini münâsebet ilmi çerçevesinde ortaya koymaktadır.

Örnek 1: Müzzemmil-Müddessir Sûreleri Arasındaki Münâsebet

Merâğî'ye göre peş peşe gelen Müzzemmil ile Müddessir sûrelerinin baş tarafları arasında güzel bir irtibat bulunmaktadır. Müellif, her iki sûrenin aynı şekilde başladığını ve ilgili sûrelerin başında yer alan hitâbın Hz. Peygamber'e yönelik olduğunu ifade eder. Müzzemmil sûresi *يَا أَيُّهَا الْمُرْسَلُ* "Ey örtüsüne bürünen...!"⁷⁹ ifadesiyle başlarken Müddessir de *يَا أَيُّهَا الْمُدْتَرُّ* "Ey örtüsüne

veri'l-Kur'ân, thk. Muhammed Şa'bani, Mağrib, Vizaretü'l-Evkâf ve'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, 1990, s. 371-372.

77 Merâğî, âyetlerde olduğu gibi sûrelerin sıralanmasında da ilâhî müdâhale olduğu ve birtakım hikmetler bulunduğunu ifade eder. Bkz. Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, c. 11, s. 58; c. 11, s. 58.

78 Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, c. 27, s. 130.

79 el-Müzzemmil 73/1.

bürünen..!"⁸⁰ hitâbıyla başlamaktadır. Böylece ilgili sûreler arasında güzel bir uyum ve ahenk ortaya çıkmaktadır.⁸¹

Örnek 2: Mü'minûn-Nûr Sûrelerinin Tertibi

Müellifin arka arkaya gelen sûrelerin baş tarafının münâsebeti bağlamında zikredilebilecek bir başka yorumuna göre Mü'minûn ve Nûr sûrelerinin arasında güzel bir insicam ve uyum vardır. Onun ifadelerine göre Mü'minûn sûresinin başında kurtuluşa eren Müslümanların özellikleri zikredilirken وَالَّذِينَ هُمْ لِغُرُوحِهِمْ حَافِظُونَ إِلَّا عَلَىٰ أَرْوَاحِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ فَمَنْ ابْتِغَىٰ وَرَاءَ ذَلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْعَادُونَ “*Ve onlar ki iffetlerini korurlar. Sadece eşleriyle veya ellerinin altında olanlarla (câriyelerle) yetinirler, bundan dolayı da kınanacak değillerdir. Ama her kim bunun ötesine geçmek isterse işte haddi aşanlar onlardır.*”⁸² ifadesiyle kişinin iffetli olması konusu ele alınmıştır. Nûr sûresinin baş tarafında ise iffetini korumayan kimselerle zina eden kadın ve erkek hakkındaki cezalar, iffeti koruma çerçevesinde gözleri haramdan sakınma emri, evlenmeye güç yetiremeyenlere iffetlerini korumalarının emredilmesi ve cariyelerin zinaya zorlanmasının yasaklanması gibi hususlar açıklanmıştır.⁸³ Böylece her iki sûrenin baş tarafında birbirini tamamlayan ve aynı maksatları taşıyan konuların zikredilmesiyle güzel bir ahenk ve tertibin olduğu söylenebilir.

3.3.1.2. Peş Peşe Gelen Sûrelerin Sonlarının Uyumu

Merâğî'nin tefsirinde sûrelerin baş taraflarının uyumuna temas ettiği gibi son bölümlerinin irtibatına da değindiği görülmektedir. Bununla alakalı birkaç örnek verilecektir.

Örnek 1: Furkân-Şuarâ Sûrelerinin Münâsebeti

Merâğî'ye göre Allah, Furkân sûresinin son kısımlarında tevhdin delillerini detaylı bir şekilde açıkladıktan ve sonsuz kudretini kullarına hatırlattıktan sonra inkârcıların onca kanıtı rağmen hala sapıklıktan vazgeçemediklerini ve Hz. Peygamber'e düşmanlık beslediklerini zikretmiştir.⁸⁴ Ardından Allah, inkârcıların kendisine kulluk etmekten yüz çevirdiklerini ve Hz. Muhammed'e itaate karşı isteksiz olduklarını ifade etmiştir.⁸⁵

80 el-Müddessir 74/1.

81 Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, c. 29, s. 134. Benzer bir örnek için bkz. Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, c. 21, s. 71; c. 28, s. 153; c. 23, s. 41; c. 26, s. 43; c. 27, s. 16; c. 28, s. 154.

82 el-Mü'minûn 23/5-7.

83 Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, c. 18, s. 66. Başka örnekler için bkz. Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, c. 15, s. 113; c. 19, s. 44; c. 28, s. 3.

84 Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, c. 19, s. 28.

85 Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, c. 19, s. 35.

Müellifin ifadesine göre Allah, Şuarâ sûresinin sonunda da yine inkârcıların birtakım iddialarına cevap verip Kur'ân'ın Cenâb-ı Hak tarafından indirildiğini ispatlamıştır. Daha sonra inanmayanların Hz. Peygamber'e yönelik bazı ithamlarına cevap vererek onun doğruluk ve dürüstlüğü timsali olduğunu vurgulamıştır.⁸⁶ Binaenaleyh her iki sûrenin sonu, inkârcıların Hz. Muhammed'e yönelik iddialarının reddedilmesi ve onların rahmetten uzaklaştırılması konusuyula sona ermiş ve aralarında güzel bir bütünlük oluşmuştur.⁸⁷

Örnek 2: Yûnus-Hûd Sûrelerinin Sonlarının Uyumu

Merâğî'nin Yûnus ve Hûd sûrelerinin irtibatı hakkındaki açıklamaları sûre sonlarının uyumu bağlamında başka bir örneği oluşturduğu söylenebilir. Ona göre aynı konuları ele alması sebebiyle her iki sûre tam bir bütünlük içindedir. Nitekim iki sûreye de **الر** harflerinden sonra Kur'ân'ın zikredilmesiyle başlanılmış, Hz. Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğu zikredilirken uyarıcı (nezîr) ve müjdeleyici (beşîr) özelliğine de vurgu yapılmıştır. İlgili sûrelerin sonu da insanlara Hz. Muhammed'in davetine uymaları emredilerek bitirilmiş, böylece bu sûrelerin son bölümlerinde güzel bir ahenk ve insicam sağlanmıştır.⁸⁸

3.3.1.3. Sûrenin Baş Tarafıyla Kendinden Önceki Sûrenin Sonunun İrtibatı

Merâğî'nin sûrelerin münâsebetini açıklarken üzerinde önemle durduğu hususlardan biri de sûrenin başıyla önceki sûrenin son kısmının uyumu noktasında olmaktadır. Ayrıca müellifin, bazı yerlerde bu münâsebet türünü sûrelerin tertibine dayanak olarak kullandığı da görülmektedir.⁸⁹

Örnek 1: Yûsuf-Ra'd Sûrelerinin İrtibatı

Merâğî, Yûsuf sûresinin sonunun **مَا كَانَ حَدِيثًا يُفْتَرَىٰ وَلَٰكِن تَصَدِّقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ** *“Kur'an, uydurulabilecek bir söz değildir; fakat o, kendinden öncekiler için onay, her şey için detaylı açıklama, iman eden toplum için bir rahmet ve bir hidayettir.”*⁹⁰ ifadesiyle biterken arkasından gelen Ra'd sûresi'nin ise **تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ وَالَّذِي أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ الْحَقُّ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ** *“İşte kitabın âyetleri. Rabbinden sana indirilen, gerçeğin ta kendisidir; fakat insanların çoğu inanmaz.”*⁹¹ şeklinde başladığını ifade eder ve böylece ilgili

86 Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, c. 19, s. 112.

87 Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, c. 19, s. 44.

88 Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, c. 11, s. 167. Başka örnekler için bkz. Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, c. 11, s. 58; c. 27, s. 16; c. 28, s. 93; c. 29, s. 92.

89 Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, c. 4, s. 173.

90 Yûsuf 12111/.

91 er-Ra'd 13/2-3.

sûreler arasındaki münâsebeti açıklar.⁹² Müellifin ifadesine göre ilgili sûrelerden ilkinin son kısmı Kur'ân'ın Allah tarafından indirilen bir kitap oluşu konusunu işlerken diğeri sûre de aynı konuyu ele alarak başlamaktadır. Dolayısıyla ilgili sûrelerin arasında tetimme olarak adlandırılan bir münâsebetin varlığından söz etmek mümkün görünmektedir. Müellifin yorumuna göre Ra'd sûresi Yûsuf sûresinin âdeta tamamlayıcısı gibi gelmiş ve aralarında güzel bir bütünlük meydana gelmiştir.

Örnek 2: Zümer-Ğâfir Sûrelerinin İrtibatı

Merâğî'ye göre Allah, Zümer sûresinin son kısmında *وَسِيقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَىٰ جَهَنَّمَ زُمَرًا* “*İnkâr edenler bölük bölük cehenneme sürülecekler...*”⁹³ ifadesiyle inanmayanların âkıbeti ve *وَسِيقَ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ إِلَىٰ الْجَنَّةِ زُمَرًا* “*Rablerine karşı gelmekten sakınanlar ise bölük bölük cennete sürülecekler..*”⁹⁴ müjdesiyle de müminleri bekleyen mükâfatlar haber verilmişti. Ğâfir sûresi ise *غَافِرِ الذَّنْبِ عَاقِبِ الشَّدِيدِ الْأَعْقَابِ* “*Günahı bağışlayan, tövbeyi kabul eden, cezalandırması şiddetli olan...*”⁹⁵ şeklinde başlayarak inkârda direnenler yeniden İslâm'a ve Allah'a tövbeye davet edilmiştir. Yani Zümer sûresinin sonuyla Ğâfir sûresinin başı arasında konu bütünlüğü sağlanarak muhatabın dikkati bu yöne çekilmiştir.⁹⁶

Diğeryandan Merâğî'nin, nadiren de olsa bir sûrenin son kısmıyla kendisinden önce gelen sûrenin baş kısmı arasında var olduğu düşünülen bir münâsebeti de zikrettiği görülmektedir. Onun Âl-i İmrân sûresinin sonuyla Bakara sûresinin başı arasındaki uyumu zikretmesi bu bağlamda değerlendirilebilir. Merâğî'ye göre Bakara sûresinin başında takvâdan ve muttakî kulların kurtuluşa ereceğinden bahsedilmiştir.⁹⁷ Âl-i İmrân sûresinin sonunda da *وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ* “*Allah'a karşı gelmekten sakının ki kurtuluşa ulaşabilirsiniz.*” ifadesiyle yine takvâyaya vurgu yapılmış ve muttakî olanların kurtuluşu haber verilmiştir.⁹⁸ Böylece Bakara sûresinin başıyla Âl-i İmrân sûresinin sonu arasında güzel ahenk ve irtibat bulunduğu söylenebilir.

92 Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, c. 13, s. 60.

93 ez-Zümer 39/71.

94 ez-Zümer 39/73.

95 el-Ğâfir 40/3.

96 Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, c. 24, s. 41. Başka örnekler için bkz. Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, c. 7, s. 69; c. 14, s. 51; c. 3, s. 91; c. 13, s. 60; c. 17, s. 3, c. 27, s. 157.

97 el-Bakara 2/2.

98 Âl-i İmrân 3/200.

3.3.1.4. Sûrenin Öncesiyle Konu Bakımından İrtibatı

Merâğî'nin âyetler arasında anlam ve konu bağlamında ilişki kurduğu daha önce belirtilmiştir. Onun bu minvalde dikkat çekici yöntemlerinden birisinin de sûrelerin tertibini konularına göre açıklaması olduğu söylenebilir. Hatta onun sûreler arası münâsebet bağlamında en çok zikrettiği hususun bu olduğu ifade edilebilir.

Örnek 1: Lokmân-Rûm Sûreleri Arasındaki İrtibat

Merâğî, Lokmân sûresinin tefsirine başlamadan evvel Rûm sûresi ile Lokmân sûresinin konu bakımından irtibatına yer vermektedir. Ona göre Allah, önceki sûrede *وَلَقَدْ ضَرَبْنَا لِلنَّاسِ فِي هَذَا الْقُرْآنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ* "Biz bu Kur'an'da insanlar için her türlü misal verdik."⁹⁹ buyurmuşken Lokmân sûresinin başında *تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْحَكِيمِ* "Bunlar, hikmetli kitabın âyetleridir."¹⁰⁰ ifadesiyle Kur'an'ın mucize oluşuna atıf yapmaktadır.¹⁰¹ Böylece her iki sûre arasında konu bağlamında bir bütünlük ve ahenk ortaya çıkmıştır.

Merâğî, tematik bağlamda bu iki sûre arasında başka bir münâsebetin varlığından bahseder. Ona göre Allah önceki sûrede *وَهُوَ الَّذِي يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَهُوَ أَهْوَنُ عَلَيْهِ* "O, yaratılışı başlatır, sonra onu yeniden yaratır; bu O'na daha kolaydır." buyurmuşken Lokmân sûresinde ise *مَا خَلَقْتُمْ وَلَا بَعْنُكُمْ إِلَّا كَنَفْسٍ وَاحِدَةٍ* "Sizin yaratılışınız ve dirilişiniz sadece bir nefis gibidir." demektedir. Dolayısıyla her iki sûrede de yaratılış konusuna değinilmekte ve yeniden yaratmanın Allah'a göre kolaylığına vurgu yapılmaktadır.¹⁰² Müellifin zikrettiği bu irtibata Münâsebâtü'l-Kur'an ilmine önem veren bazı müfessirlerin de tefsirlerinde yer verdikleri görülmektedir.¹⁰³

Örnek 2: Haşr-Mümtehine Sûreleri Arasındaki İrtibat

Merâğî'nin sûreler arasındaki konu irtibatı bağlamında başka bir örnek olarak Haşr ile Mumtehine sûreleriyle alakalı yorumu zikredilebilir. Nitekim müellife göre Haşr sûresinde münafıkların, kitap ehli olan kâfirlerle olan dostluklarından bahsedilirken Mümtehine sûresinde ise mü'minlerin kâfirleri dost edinmemeleri

99 er-Rûm 30/58.

100 Lokmân 31/1-2.

101 Merâğî, *Tefsiru'l-Merâğî*, c. 21, s. 71.

102 Merâğî, *Tefsiru'l-Merâğî*, c. 21, s. 71.

103 Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, c. 25, Beyrut, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabiyyi, h. 1420, s. 114; Burhaneddin Ebû'l-Hasen İbrahim b. Ömer el-Bikâî, *Nazmü'd-Dürrer fî Tenâsübi'l-Âyât ve's-Suver*, c. 15, Kahire, Dâru Kütübi'l-İslamiyye, 1984, s. 198; Ebû'l-Fazl Şihâbuddin Seyyid Mahmûd el-Âlûsî el-Bagdâdî, *Rûhu'l-Meânî*, c. 11, Beyrut, Dâru Kütübi'l-İlmiyye, 1994, s. 65.

gerektiği, böylece münâfıklara benzememeleri gerektiği belirtilmektedir. Diğer yandan Haşr sûresinde müşriklerle ittifak yapan Ehl-i Kitap'tan bahsedilmişken; burada ise Ehl-i Kitap ile birlikte hareket eden müşriklerden söz edilmektedir.¹⁰⁴ Merâğî'nin ilgili sûrelerin münâsebeti çerçevesinde yaptığı yorumlardan yola çıkılarak her iki sûrenin birbirini konu bütünlüğü bağlamında tamamladığı ifade edilebilir.

3.3.2. Sûre İçi Münâsebet

Merâğî'nin sûreler arasındaki irtibata çok önem verdiği gibi sûrenin başıyla sonu arasındaki münâsebet, başıyla içeriği arasındaki ilişkiye ve sûrenin kendi içindeki konularının birbiriyle uyumu gibi hususlara da özenle değindiği söylenebilir. Şimdi müellifin sûre içi münâsebet bağlamında sayılabilecek yorumları birtakım örnekler üzerinden değerlendirilecektir.

3.3.2.1. Bir Sûrenin Başıyla Sonu Arasındaki Uyum

Kaynaklarda sûrenin başıyla sonu arasındaki irtibatın, Kur'ân-ı Kerîm'deki münâsebet olgusunun en açıklarından sayıldığı söylenmektedir.¹⁰⁵ Nitekim İmam eş-Şâfiî (ö. 204/820), Kur'ân'ın Arapça olarak gelmesine işaret ettiği bir sözünde: “*Araplar bir şey hakkında konuştukları zaman, (konunun) başında sonundan, konuşmasının sonunda da (konunun) başından başlar.*” ifadesini kullanmaktadır.¹⁰⁶ Onun bu açıklaması, ilahî kelâm olan Kur'ân'ı oluşturan sûrelerin başları ve sonları arasında bir bütünlüğün var olabileceğini ortaya koyması bakımından önem arz etmektedir. Merâğî'nin de ilgili eserinde sûrenin kendi içinde olduğu varsayılan bu münâsebet çeşidine kayıtsız kalmadığı söylenebilir. Bu bağlamda Merâğî tefsirinden birkaç misal zikredilecektir.

Örnek 1: Yûsuf Sûresinin Başıyla Sonu Arasındaki İncicam

Merâğî'nin yorumuna göre Allah, bu sûrenin başında Yûsuf'un (a.s.) kıssasını anlatmaya iki farklı girişle başlamıştır. İlk giriş Kur'ân'ın ilâhî bir kitap oluşu ve Hz. Peygamber'in anlatılacak olan kıssayla alakalı hiçbir şey bilmediği hakkındadır. İkinci giriş ise Yûsuf'un (a.s.) bir rüya görmesi ve onu babasına anlatması, bunun neticesinde babasının rüyasını kardeşlerine anlatmamasını tembihlemesi ve ona bir müjde vermesi üzerinedir. Hz. Yûsuf'un kıssasının tamamlanmasıyla sûrenin sonunda ذٰلِكَ مِنْ اَنْبَاءِ الْغَيْبِ “İşte bu gayb

104 Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, c. 28, s. 60. Ayrıca bkz Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, c. 15, s. 113; c. 26, s. 80; c. 24, s. 41,103; c. 27, s. 16, 74, 130; c. 28, s. 154.

105 Zerkeşî, *el-Burhân*, c. 1, s. 185.

106 Muhammed b. İdris eş-Şâfiî, *er-Risâle*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, Mısır, Mustafa Bâbâ el-Halebî, 1938, s. 51-52.

haberlerindedir."¹⁰⁷ buyrulur Hz. Peygamber'e anlatılan haberlerin vahiy ürünü olduğu tekrar hatırlatılmaktadır. Böylece sûrenin başında yapılan girişe sûrenin sonunda tekrar vurgu yapılmaktadır. Diğer yandan sûrenin sonunda Yûsuf'un (a.s.), ailesinin huzuruna gelip kendisine secde ettiklerinde babasına *يا أَبَتِ هَذَا تَأْوِيلُ رُؤْيَايَ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَعَلَهَا رَبِّي حَقًّا* "*Babacığım, işte bu daha önceden gördüğüm rüyanın yorumudur.*"¹⁰⁸ şeklindeki sözüyle sûrenin girişinde zikredilen rüya hususuna işaret edilmiştir.¹⁰⁹ Müellifin bu yorumlarından yola çıkılarak ilgili sûrenin başıyla sonu arasında iki farklı yönden güzel bir ahenk ve irtibat bulunduğunu söylenebilir.

Örnek 2: Bakara Sûresinin Başıyla Sonu Arasındaki Münâsebet

Merâğî, sûrenin başıyla sonu arasındaki münâsebet bağlamında Bakara sûresiyle alakalı bazı değerlendirmelerde bulunmaktadır. Ona göre bu sûre, "*İşte kitap; onda asla şüphe yoktur. O, gûnahtan sakınanlar için bir rehberdir.*"¹¹⁰ şeklinde Kur'ân'ın özellikleri zikredilerek başlamış ve onun takvâ sahipleri için bir hidâyet kaynağı olduğu haber verilmiştir. Daha sonra inanmayanlar ve kalplerinde şüphe olanlar hakkında birçok bilgi zikredilmiştir. Sûrenin başında Kur'ân'ı kendisine rehber edinen muttakî kimselerden bahsedilirken sonunda da onların dualarına yer verilmiştir. Yani sûrenin hem başında hem de sonunda Allah'a karşı gelmekten sakınan müminler zikredilmekte olup ilgili sûrede güzel bir münâsebet ortaya çıkmaktadır.¹¹¹

3.3.2.2. Sûrenin Baş ile İçeriği Arasındaki Münâsebet

Merâğî'nin münâsebet ilmi çerçevesinde üzerinde durduğu hususlardan birinin de sûrenin baş kısmıyla konuları arasındaki uyum olduğu söylenebilir. Şimdi bununla ilgili birtakım örnekler zikredilecektir.

Örnek 1: Nisâ Sûresinin Baş Kısmı ile İçeriğinin İrtibatı

Müellif, Nisâ sûresinin baş tarafında el-Ma'na'l-Cümelî başlığı altında ilgili sûrenin başlangıcıyla içeriği arasındaki uyumu açıklamaktadır. Ona göre Allah, bu sûrede ilk olarak kişinin dünya ve ahiret mutluluğunu sağlamak için uyması gereken birtakım sorumlulukları olduğunu bildirdikten sonra bu yükümlülüklerin çeşitlerini açıklamıştır. Ardından kişinin ilk olarak yetimlere karşı görevlerini

107 Yûsuf 12102/.

108 Yûsuf 12100/.

109 Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, c. 12, s. 117.

110 el-Bakara 2/2.

111 Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, c. 3, s. 83. Başka örnekler için bkz. Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, c. 8, s. 97; c. 21, s. 117, 120; c. 18, s. 63.

hatırlatmış, sonrasında kadınlarla evlenme ve mehir konusunu açıklamıştır. Kişinin görev ve sorumlulukları güzel bir şekilde yerini getirmesi ve her durumda Allah'ın rızasını araması için bu sûre takvâ emriyle başlamıştır.¹¹² Müellifin yorumuna göre yetimlerin ve kadınların haklarının korunması hususunda takvânın emredilmesi erkekler üzerinde olumlu etki bırakacaktır.¹¹³ İşte böylece ilgili sûrenin baş tarafıyla içeriği arasında muhteşem bir irtibat ve bütünlüğün ortaya çıktığı söylenebilir.

Örnek 2: Saffât Sûresinin Baş Tarafıyla İçeriğinin İlişkisi

Merâğî, Allah'ın Saffât sûresine varlığının, birliğinin, ilminin ve kudretinin ispatını yapmak için göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin yaratılışını zikrederek başladığını ifade etmektedir. Ona göre Allah, varlığı ve kudretiyle ilgili delillendirmeyi yaptıktan sonra kıyâmet gününün ve yeniden dirilişin muhakkak gerçekleşeceğine dair birtakım gerçekleri zikretmektedir. Zira böylesine büyük ve karmaşık evreni yoktan var eden Allah, kıyâmeti ve yeniden dirilişi gerçekleştirmeye elbette daha güçlü bir şekilde kâdirdir. Sonuç itibarıyla sûrenin genel konuları arasında olan kıyâmet ve yeniden dirilişin gerçekleşmesinin temellendirilmesi sûrenin baş tarafında göklerin ve yerlerin yaratılışı gibi gerçekler üzerinden yapılmıştır.¹¹⁴ Böylece sûrenin başıyla konuları arasında güzel bir uyum ve irtibat ortaya çıkmıştır.

3.3.2.3. Sûrenin Konuları Arasındaki İrtibat

Merâğî'nin tefsirinde sûre içi münâsebet bağlamında sûrenin konuları arasında bir uyum ve bütünlüğü ortaya koymaya çalıştığı söylenebilir.

Örnek 1: Bakara Sûresinde Talak ve Namazın Münâsebeti

Tefsîru'l-Merâğî'de bu başlık çerçevesinde verilebilecek mîsâllerinden birisi, Bakara sûresinde talak konusunu ele alan iki âyetin arasına namaza teşvik eden başka bir âyetin gelmesinin hikmeti hakkında müellifin yaptığı açıklamalardır. Nitekim Allah ilgili sûrenin 237. âyetinde şöyle buyurmaktadır:

وَأَنْ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمْسُوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ إِلَّا أَنْ يَعْفُونَ أَوْ يَعْفُوا
الَّذِي بَيْنَهُمَا عَقْدَهُ النَّكَاحِ وَأَنْ تَعْفُوا أَقْرَبُ لِلنَّفْقَىٰ وَلَا تَنْسُوا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ

“Bir mehir belirlediğiniz halde onlarla birleşmeden kendilerini boşarsanız, belirlediğiniz mehirin yarısını ödemek size borçtur; ancak kadınların bağışlaması veya nikâh bağı elinde olanın hoşgörülü davranması müstesnadır. Hoşgörülü

112 Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, c. 4, s.174-179.

113 Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, c. 4, s.174-175.

114 Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, c. 23, s. 45.

davranmanız takvâya daha uygundur. Aranızda lütufkâr davranmayı unutmayın. Allah bütün yaptıklarınızı görmektedir."¹¹⁵

Bu âyette mehir, boşanma(talak) ve kadınların haklarını korumak gibi aileyle alakalı birçok husus açıklandıktan sonra Allah, 238. âyette şöyle buyurmaktadır:

حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوَسْطَىٰ وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ

*"Namazları ve orta namazı aksatmadan kılın, huşû içinde Allah'ın huzurunda durun."*¹¹⁶

Namazda devamlılık ve huşûyla alakalı 238. âyetten önce ve sonra aileyle ilgili âyetler gelmiştir.¹¹⁷ Talak, mehir ve kadınların haklarını korumak gibi hususları bildiren âyetlerin arasına namazı emreden âyetin gelmesinin tertibini anlamak belki ilk anda mümkün olmayabilir. Ancak Merâğî, tefsirinin genel bir yöntemi olarak da ifade edilebileceği üzere ilgili âyetlerin konuları arasındaki irtibatı ortaya çıkarmaya çalışmaktadır. Ona göre namazda devamlılığı emreden âyetin diğer konuları ihtivâ eden âyetlerin arasına tertibinde elbette güzel bir münâsebet vardır. Nitekim müellifin ifadelerine göre Kur'ân'ın metotlarından birisi de bir hüküm bildirdikten sonra Allah'a karşı gelmekten sakınmayı emretmek ve kişiyi ibadete teşvik etmektir.¹¹⁸ Çünkü bu yöntem sayesinde insanın dinî duyguları güçlenir ve ibadete olan arzu ve isteği artmaya başlar.¹¹⁹

Diğer yandan kişi, dünyanın geçici nimetlerine aldanıp bu hatırlatmaları göz ardı edebilir. Böylece insan doğruyu terk edip yanlış yollara sapabilir. Ancak bazı hükümlerden sonra namaz gibi kişiye manevî duygular kazandıran, dünyevî hazlara aldanmaktan alıkoyan ve kendisini yaratan Allah'ın gözetimi altında olduğunu hatırlatan bir ibadet emredilmiştir. Nitekim namazın hayatî fonksiyonuyla alakalı Kur'ân'da "*Sana vahyedilen kitabı oku ve namazı kıl. Muhakkak ki namaz, hayâsızlıktan ve kötülükten alıkoyar. Allah'ı anmak elbette (ibadetlerin) en büyüğüdür. Allah yaptıklarınızı bilir.*" buyrulmuştur.¹²⁰ Ayrıca âyette Türkçe'ye orta namaz diye tercüme edilen "es-salâtü'l-vustâ" yani farz olan beş vakitten biri olan ikinci namazının zikredilmesiyle bu namaza daha fazla ihtimam gösterilmesinin istendiği söylenebilir. Nitekim ikinci namazı genellikle insanın dünya işlerini bitirip Allah'a yöneldiği bir zaman diliminde kılınır. Kişi bu vakitte ailesine hizmet etmede ve onların geçimini sağlamada kendisini

115 el-Bakara 2/237.

116 el-Bakara 2/238.

117 el-Bakara 2/239-242.

118 Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, c. 2, s. 200-201.

119 Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, c. 2, s. 201.

120 el-Ankebüt 29/45.

muvaffak kıldığı için Rabbine şükreder.¹²¹ Binaenaleyh Bakara sûresinde başta talak ve mehir konuları olmak üzere birtakım hükümler açıklanmış, ardından ilgili hükümleri bildiren âyetlerin arasına uygulamasında ve dinin sınırlarının korumasında kişiye yardımcı olması amacıyla namazı muhafaza etmek diğer bir deyişle namazları aksatmadan kılmak emredilmiştir.¹²² Böylece ilgili sûrenin konuları arasında güzel bir irtibat ve uyum sağlanmıştır. İşte Merâğî'nin de Kur'ân'ın i'câz örneklerinden biri olarak zikredilebilecek bu münâsebeti tefsirinde yer vermek suretiyle sûrenin kendi içindeki konu bütünlüğünü ortaya koymaya çalıştığı söylenebilir.

Örnek 2: Vâkıa Sûresinin Sonu

İlgili sûrede Allah şöyle buyurmaktadır:

إِنَّ هَذَا لَهُوَ حَقُّ الْيَقِينِ

“Kesin gerçek budur işte.”¹²³

Merâğî, sûrenin son kısmında gelen bu âyet ile sûrenin genel maksadı arasındaki irtibatı değerlendirmektedir. Ona göre bu âyet ile vurgulanmak istenen husus, ilgili sûrenin genel konusu olan kıyamet ve mahşer gününde yeniden dirilişle alakalı birtakım durumlardır. Müellife göre ilgili sûrede ele alınan durumlar, sanki gözle görülür gibi apaçık olup son âyette bu gerçeğe işaret edilmektedir.¹²⁴ Merâğî'nin bu yorumlarından yola çıkılarak Vâkıa sûresinin sonunda gelen ilgili âyetin sûrenin içeriğini pekiştirdiği ve böylece güzel bir münâsebetin bulunduğu söylenebilir. Diğer yandan Ömer en-Neseî (ö. 537/1142), İbn Zübeyr es-Sekafî, Bikâî, Âlûsî'nin (ö. 1270/1854) ve Elmalılı Hamdi Yazır'ın (ö. 1942) bu hususla alakalı benzer yorumda buldukları görülmektedir.¹²⁵ Netice itibariyle

121 Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, c. 2, s. 201. İkinci vaktinin ve ikinci namazının önemi için bkz. Kadri Ziyaettin Coşan, “Kurân-ı Kerim'in Zamana Bakışını Yansıtan Bazı Temel Kavramlar ve Yaşam Arasındaki Anlam İlişkileri”, *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt 2, sayı 1, Nisan 2018, s. 4647-; <https://doi.org/duifad.417186>. Ayrıca aile hayatıyla alakalı hükümlerin İslâm'a göre çok büyük önem taşıdığı ve evliliğin birtakım fonksiyonlara sahip olması bakımından Allah katında büyük ibadetlerden sayılan cihat ile eş tutulduğu söylenebilir. Bkz. Fatma Çetin, “Küreselleşmenin Aile Üzerindeki Etkileri ve İslamî Perspektif”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Temel İslâm Bilimleri Programı, İstanbul, 2020, s. 329.

122 Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, c. 2, s. 204.

123 el-Vâkıâ 56/95.

124 Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, c. 27, s. 155. Başka örnekler için bkz. Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, c. 26, s. 174.

125 Ebû Hafs Necmüddin Ömer b. Muhammed b. Ahmed el-Hanefî en-Neseî, *et-Tefsîru fi't-Tefsîr*, thk. Mahir Edip Cüş, c. 14, İstanbul, Dâru'l-Lübab li'd-Dirâse, 2019, s. 279; İbn Zübeyr

Merâğî'nin sûreler arasındaki münâsebetin üzerinde önemle durduğu gibi sûrenin kendi içindeki konuları arasında da bir irtibat kurmaya çalıştığı söylenebilir.

Sonuç

Kâinatı belli bir nizam ve düzen içinde yaratan ve onu muhteşem bir ahenk ve uyum ile donatan Yüce Allah, insanlığa hidayet kaynağı olarak lutfettiği Kur'ân-ı Kerîm'in nazmını da beşer üstü bir intizam ve insicam çerçevesinde tertibini düzenlemiştir. Yirmi üç sene gibi uzun bir zaman zarfında ve muhtelif sebeplere bağlı olarak parça parça nazil olan Kur'ân'ın en büyük i'c'az yönlerinden birini de âyet ve sûrelerin sıralanmasındaki muazzam tertibi, belâgatı ve üslubu teşkil eder. İşte onun en büyük mucizevî özelliklerinden birini oluşturan âyet ve sûrelerin tertibindeki zerâfeti, letâfeti ve muhteşem ahengini incelen ilim dalı Münâsebâtü'l-Kur'ân olarak isimlendirilmektedir.

Bu çalışmada, Ahmed Mustafa el-Merâğî'nin Tefsîru'l-Merâğî ismiyle bilinen eserinde tefsir ilminin alt disiplinlerinden biri sayılan Münâsebâtü'l-Kur'ân çerçevesindeki tefsir yöntemi ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Buna göre müellifin birçok müfessirin üzerinde durduğu münâsebet ilmiyle alakalı kaideleri tefsirinde bizatihi tatbik ettiği, âyet ve sûreler arasındaki irtibatı uygulamalı olarak gösterdiği söylenebilir. Onun istisnası olmakla birlikte bütün sûrelerin münâsebetine bazen geniş bir şekilde bazen de kısaca değindiği görülmektedir. Bu durum, onun münâsebet ilmine büyük önem verdiğini gösteren bir özellik olarak değerlendirilebilir. Diğer yandan müellif, âyetlerin olduğu gibi sûrelerin de tertibinin vahye dayalı olarak gerçekleştiğini düşünmektedir.

Yapılan araştırmanın bir başka sonucuna göre müellifin âyetin münâsebeti bağlamında bazen âyet bazen de âyet grupları arasındaki irtibata yoğun bir şekilde tefsirinde yer verdiği ve âyetler arasındaki konu bütünlüğünü sağlama noktasında özel bir gayretin içinde olduğu söylenebilir. Bu çerçevede onun âyetlerin tefsirine geçmeden önce genellikle "Ma'na'l-Cümelî" bazen de "el-Îzâh" başlığı altında önceki âyetlerin ele aldığı konuları sonrasıyla irtibatlandırarak Kur'ân nazmının

---

el-Gıratî, *el-Burhân*, s. 329; Bikâî, *Nazmü'd-Dürer*, c. 19, s. 247; Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, c. 14, s. 155-161; Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, sad. İsmail Karaçam - Emin Işık - Nurettin Bolelli - Abdullah Yücel, c. 7, İstanbul, Zehreveyn Yayınevi, 1992, s. 413-414. Merâğî'nin çağdaşlarından olan Elmalılı Hamdi Yazır'ın da tefsirinde münâsebet hususunda özel değer verdiği söylenebilir. Nitekim Elmalılı M. Hamdi Yazır, tefsirinin yazılma amaçlarından birisini de âyet ve sûreler arasındaki irtibatı ortaya koymak olduğunu ifade eder. Bkz. Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, c. 1, s. 11 (muk); ayrıca bkz. Mustafa Özel, "Elmalılı'nın Tefsir Metodolojisi", *Diyanet İlmi Dergi*, 51/3, Eylül 2015, s. 39-40; <https://doi.org/10.61304/did.383227>.

muhteşem tertibini ve mânâ bütünlüğünü tefsirinde göstermeye çalıştığı görülmüştür. Merâğî'nin münâsebet ilmi çerçevesinde dikkat çekici metot ve yöntemlerinden birisi de onun birbiriyle irtibatı bulunduğunu düşündüğü âyetleri gruplandırarak tefsirini yapmasıdır. Onun sûrelerin tertibi bağlamında münâsebet, vechü'l-münâsebe, ittisâl ve irtibât gibi lafızları kullandığı, bazen münâsebetin çok güçlü olduğunu ifade ederken bazen de hiçbir irtibattan bahsetmediği görülmüştür. Bu durumdan müellifin âyet ve sûrelerin tertibi noktasında Münâsebâtü'l-Kur'ân ilminin verilerinden yararlanırken temkinli davrandığı sonucu çıkarılabilir. Diğer taraftan müellifin, bazen âyet ve sûre bağlamında münâsebeti kısaca açıklarken bazen de tafsilatlı bilgiler vererek irtibatı vurgulamaya çalıştığı söylenebilir. Kur'ân'da zikredilen kıssaların birçok hikmet içerdiğini söyleyen Merâğî'nin yeri geldikçe kıssaların birbiriyle irtibatı üzerine de değerlendirmeler yaptığı görülmüştür.

Merâğî, âyet ve sûreler arasındaki irtibatı tefsirinde bizatihi tatbik ederken münâsebet vecihlerini doğrudan zikretmemiştir. Bunun sebebinin tefsirin mukaddimesinde müellifin zikrettiği hususlarla yakından ilgili olduğu söylenebilir. Zira Merâğî, tefsirini anlaşılır, sade ve edebî lafızlardan uzak bir formatta yazmayı hedeflediğini ifade etmektedir. Ayrıca o, tefsirinin mukaddimesinde sadece münâsebet ilmi değil tefsir ilminin diğer alt disiplinleriyle alakalı bilgilere de yer vermemiştir. Diğer yandan müellifin âyet ve sûreler arası münâsebet hususunda Ömer en-Nesefî'nin *et-Teysîr*, Zemahşerî'nin *el-Keşşâf*, Ebû Ca'fer İbnü'z-Zübeyr es-Sekafî'nin *el-Burhân*, Râzî'nin *Mefâtihu'l-Gayb*, Bikâî'nin *Nazmü'd-Dürer* isimli tefsiri gibi birtakım eserleri kaynak olarak kullandığı söylenebilir. Bu kaynaklardan yararlanmış olması söz konusu olsa bile kendine ait özgün görüşler de zikrettiği ifade edilebilir. Binaenaleyh Merâğî'nin açıkça münâsebet vecihlerini zikretmese de her sûrenin öncekiyle münâsebetini ve âyetlerin birbiriyle irtibatını zikretmesi, bu çalışmada ortaya koyulmaya çalışılan onun Münâsebâtü'l-Kurân ilmini tefsirinde özenle kullandığı yönündeki yargıyı desteklediği söylenebilir.

Kaynakça

Abulail, Omar, “İbn Aşur’un et-Tahrir ve’t-Tenvir’inde Münâsebet İlmi”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2021.

el-Âlûsî, Ebü'l-Fazl Şihâbuddin Seyyid Mahmûd el-Bağdâdî, *Rûhu'l-Meânî*, Beyrut, Dâru'l Kütibi'l-İlmiyye, 1994.

el-Bâkılânî, Ebû Bekir Muhammed İbnü't-Tayyib, *İ'câzü'l-Kur'ân*, thk. Seyyid Ahmed Sakar, Mısır, Dâru'l-Maârif, 1997.

Bikâî, Burhaneddin Ebü'l-Hasen İbrahim b. Ömer, *Mesâidü'n-Nazar li'l-İşrâfi alâ Makâsidis-Suver*, 1. bs., Riyad, Dâru'n-Neşr, Mektebetü'l-Maârif, 1987.

_____, *Nazmü'd-Dürer fî Tenâsübi'l-Âyât ve's-Suver*, Kahire, Dâru Kütübi'l-İslamiyye, 1984.

Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd, *es-Sihâhu Tâcü'l-Lüga, Sihâhu'l-Arabiyye*, thk. Ahmed Abdulğafur Atâr, Beyrut, Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 1987.

Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usûlü*, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2014.

Coşan, Kadri Ziyaettin, “Kurân-ı Kerim’in Zamana Bakışını Yansıtan Bazı Temel Kavramlar ve Yaşam Arasındaki Anlam İlişkileri”, *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt 2, sayı 1, Nisan 2018; <https://doi.org/duifad.417186>.

Cürcânî, Alî b. Muhammed b. Alî eş-Şerîf, *Kitâbü't-Ta'rifât*, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983.

Çetin, Fatma, “Küreselleşmenin Aile Üzerindeki Etkileri ve İslamî Perspektif”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Temel İslâm Bilimleri Programı, İstanbul, 2020.

Demirci, Muhsin, *Tefsir Usûlü*, 21. bs., İstanbul, M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2012.

Demirci, Sabri, “Kur'an Âyetleri ve Sureleri Arasındaki Tenasüb (Fahruddin Razi'nin Tefsiri Mefatihü'l-Gayb Örneği)”, *EKEV Akademi Dergisi*, sayı 62, 2015.

Doğru, Mehmet Seri, “Tefsîru'l-Merâğî'nin İctimai Tefsir Açısından Değerlendirilmesi”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2021.

el-Ensari, Abdurrahman, *Mürşidu'l-Veciz ilâ Ulumi'l-Kur'âni'l-Aziz*, İstanbul, Nidâ Yayıncılık, 2016.

el-Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. el-Herevî, *Tezhîbü'l-Luga*, Beyrut, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabiyyi, 2001.

el-Ferâhidî, Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, thk. Abdulhamid Hendâvî, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.

Gezgin, Ali Galip, “Âyetler ve Sûreler Arasındaki Tenâsüb” ile “Sûrelerin Tertîbinin Tevkîfiliği'nin Kur'ân Metin İçi Bağlam'ı Açısından Önemi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1/30, 2018.

el-Hattâbî, Ebû Süleyman Muhammed b. Muhammed b. İbrahim, “Beyânü İ’câzi’l-Kur’ân”, *Selâsü Resâil fî İ’câzi’l-Kur’ân* (içinde), thk. Muhammed Halefullah, vd., 3. bs., Mısır, Dâru’l-Maârif, 1976.

İbn Fâris, Ebu’l-Hüseyin Ahmed b. Zekeriyya, *Mu’cemü’l-Mekâyis fî’l-Lüga*, thk. Abdusselam Muhammed Harun, Beyrut, Dâru’l-Fikr, 1979.

İbn Manzûr, Ebu’l-Fazl Cemâleddin, *Lisânü’l-Arab*, Beyrut, Dâru Sadr, h. 1414.

İbnü’l-Arabî, Ebu Bekir Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed, *Sirâcü’l-Mürîdîn fî Sebîli’d-Dîn*, thk. Dr. Abdullâh Tûrâtî, Beyrut, Dâru’t-Tahtâsî’l-Kitâbiyye, 2017.

İbnü’l-Cevzî, Ebû’l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî, *Nüzhetü’l-A’yüni’l-Nevâzir fî Ulûmi’l-Vucih ve’n-Nezâir*, Beyrut, Müessesetü’r-Risâle, 1984.

İbn Zübeyr, Ebû Ca’fer, Ahmed b. İbrâhîm el-Gırnâtî, *el-Burhân fî Tenâsübi Suveri’l-Kur’ân*, thk. Muhammed Şa’bani, Mağrib, Vizaretü’l-Evkâf ve’ş-Şuûni’l-İslâmiyye, 1990.

Kabakcı, Ersin, “Âyetler Arası Münâsebet Meselesinin Tefsirlere Yansımalarının Tarihî Kökenine Yönelik Bir Sorgulama: Tefsîru Mukâtil Örneği”, *Tefsir Araştırmaları Dergisi*, sayı 2, 2020; <https://doi.org/10.31121/tader.763761> (Erişim Tarihi: 19.01.2025).

_____, “Erken Dönem Ulûmu’l-Kur’ân Literatüründe Münâsebâtü’l-Kur’ân’ın İzlerine Dair Bir İnceleme: Te’vîlu Müşkili’l-Kur’ân ve el-Akl ve Fehmü’l-Kur’ân Örneği”, *Rize İlahiyat Dergisi*, sayı 23, Nisan 2023; <https://doi.org/10.32950/rid.1263521> (Erişim Tarihi: 15.01.2025).

Kara, Necati, “Burhanuddin İbrahim b. Ömer el-Bikai ve Tefsirindeki Metodu”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Erzurum, 1981.

Kattân, Mennâ’, *Mebâhis fî Ulûmi’l-Kur’ân*, Beyrut, Müessesetü’r-Risâle, t.y.

Merâğî, Ahmed b. Mustafa, *Tefsîru’l-Merâğî*, Mısır, Şeriketü Mektebe ve Matbaatü Mustafa Bâbâ el-Halebî, 1946.

Nesefî, Ebû Hafs Necmüddîn Ömer b. Muhammed b. Ahmed el-Hanefî, *et-Teyşîru fî’t-Tefsîr*, thk. Mahir Edip Cûş, İstanbul, Dâru’l-Lübab li’d-Dirâse, 2019.

Özel, Mustafa, “Elmalılı’nın Tefsir Metodolojisi”, *Diyanet İlmî Dergi*, 51/3, Eylül 2015; <https://doi.org/10.61304/did.383227> (Erişim Tarihi: 15.01.2025).

Râgıb el-İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed, *el-Müfredâtü Elfâzi'l-Kur'ân*, thk. Safvân Adnân ed-Dâvûdî, Beyrut, Dımaşk, Dâru'l-Kalem, ed-Dâru'ş-Şâmiye, t.y.

Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin, *Mefâtihu'l-Gayb*, Beyrut, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabiyyi, h. 1420.

er-Rûmî, Fehd, *Menhecü'l-Medreseti'l-Akliyyeti fi't-Tefsîr*, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 1981.

er-Rummânî, Ebü'l-Hasen Ali b. İsa b. Ali el-Bağdadî, “en-Nüketü fi İ'câzi'l-Kur'ân”, *Selâsü Resâil fi İ'câzi'l-Kur'ân* (içinde), thk. Muhammed Halefullah, vd., Mısır, Dâru'l-Maârif, 1976.

Muhammed Salih, Abdülkadir, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirün, fi'l-Asri'l-Hadîs*, Beyrut, Dâru'l-Marife, 2003.

Süyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrahim, Mısır, el-Heyetü'l-Mısriyyetü'l-Âmme, 1974.

Şâfî, Muhammed b. İdris, *er-Risâle*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, Mısır, Mustafa Bâbâ el-Halebî, 1938.

Şahrûrî, Ahmed Dâvud Muhammed Dâvud, “eş-Şeyh Ahmed el-Merâğî ve Menhecühû fi't-Tefsîr”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ürdün Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ürdün, 1990.

Şensoy, Sedat, “Nazmü'l-Kur'an”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, cilt 32, İstanbul, TDV Yayınları, 2006.

Yaşaroğlu, M. Kâmil, “Ahmed Mustafa el-Merâğî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, cilt 29, Ankara, TDV Yayınları, 2004.

YAZIR, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili*, sad. İsmail Karaçam - Emin Işık - Nurettin Bolelli - Abdullah Yücel, İstanbul, Zehraveyn Yayınevi, 1992.

Yılmaz, Mehmet Faik, “Münâsebâtü'l-Âyât ve's-Süver”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, cilt 31, Ankara, TDV Yayınları, 2020.

Zemaşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî, *el-Keşşâf 'an Hakâ'iki Gavâmizi't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekâvil fi Vücûhi't-Te'vil*, Kahire, Dâru'r-Reyyân li't-Türâs, 1987.

Zerkânî, Muhammed Abdulazîm, *Menâhilu'l-İrfân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, y.y., Matbaatü İsa el-Bâbî, t.y.

Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Abdillâh, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrut, Dâru'l-Ma'rife, 1957.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Araştırmacıların her birisinin mevcut araştırmaya katkısı %50 oranındadır.

Çatışma Beyanı

Araştırmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.